

RAPPORT # 6

HUMANIORA I SKOLAN

DE HUMANISTISKA ÄMNENAS PLATS OCH
VILLKOR I DEN SVENSKA GYMNASIESKOLAN
OCH I GRUNDSKOLANS HÖGRE ÅR

humtank

INNEHÅLL:

1. INLEDNING	3
RAPPORTENS UPPLÄGG	7
LITE BAKGRUND OCH NÅGRA CENTRALA BEGREPP	9
2. HUMANIORAS PLATS I SKOLAN	14
HUMANISTISK KUNSKAP, EN GRUNDPELARE I SVENSK SKOLA	14
GYMNASIEPROGRAM MED HUMANISTISK PRÄGEL	20
HUMANISTISKA PROGRAMMET	20
ESTETISKA PROGRAMMET	23
3. HUMANIORAS VILLKOR I SKOLAN	26
HUMANIORA MARGINALISERAS	26
EXEMPLET MODERNA SPRÅK	26
EXEMPLET ESTETISKA ÄMNER	30
HUMANIORA OMDEFINIERAS	32
EXEMPLET HISTORIA	33
EXEMPLET SVENSKA	38
4. AVSLUTNING	42
LÄRARUTBILDNING, HÖGRE UTBILDNING OCH HUMANISTISKA KUNSKAPER I SKOLAN	44
5. I KORTHET: HUMTANKS FÖRSLAG	49
AVSLUTNINGSVIS FÖRESLÅR VI DÄRFÖR	51

1. INLEDNING

Humanioras plats i den svenska skolan är ett av de främsta tecknen på hur humanistiska kunskaper värderas i samhället i stort. Utifrån Humtanks uppdrag att stärka humanioras roll i samhället är således skolan särskilt betydelsefull att uppmärksamma. Skolan är därtill en central arena för traderingen av humanistiska kunskaper och förmågor, och skolans innehåll och utformning kan påverka de uppfattningar som vi tillsammans har om vad humaniora är och varför den är värdefull. Den roll som humaniora spelar i skolan är därför också avgörande för den betydelse som humaniora tillräknas i samhället i stort, idag och i framtiden.

Så hur står det till med humaniora i den svenska skolan? Det vill vi undersöka i den här rapporten, med några nedslag i olika ämnen och frågor.¹ Vi riktar in oss på de humanistiska ämnenas plats och villkor i huvudsakligen gymnasieskolan. Ett särskilt fokus ligger på spänningen mellan å ena sida

humanioras till synes självklara position i skolan, både i kraft av dess stora omfattning inom obligatoriska och valbara ämnen och som en grundbult inom skolans medborgarfostransuppdrag, å andra sidan de alltför tecknen på hur humaniora dessvärre åsidosätts eller förlorar status och inflytande. Vi lyfter också fram hur skolans socialisationsmål har fått en allt mer framträdande plats på bekostnad av ämnesinnehåll, utifrån exemplet historia och svenska.

Den svenska skolan – dess innehåll och utformning – är ett ämne som är ständigt aktuellt. Under senare år har många av skoldebatterna berört frågor som särskilt relaterar till humaniora. I omgångar har oron över ungdomars minskade läslust och unga människors bristfälliga skrivförmågor varit uppe på den mediala agendan. Man har efterlyst åtgärder som lästväng och talat om krisläge och en fördummad generation.²

De minskade möjligheterna och incitamenten för elever att lära sig andra främmande språk än engelska i skolan och den brist på främmandespråklärare som Sverige står inför är andra frågor som påpekats av debattörer från såväl utbildningsväsendet som politiken och näringslivet. Man har uttryckt oro över de långsiktiga konsekvenserna av att moderna språk inte längre är ett obligatoriskt ämne i den svenska skolan och efterfrågat åtgärder för att säkerställa språkkompetenser i franska, spanska och tyska.³ I förslaget till ny timplan för grundskolan föreslås nu att det så kallade språkvalet ska innebära just ytterligare ett främmandespråk utöver engelskan, men situationen för gymnasieprogrammen är fortfarande problematisk.⁴

Skolans historieundervisning är ett annat område som fått mycket medial uppmärksamhet. Inte minst väckte det ett ramaskri när Skolverket hösten 2019 föreslog att perioden fram till 1700-talet

helt skulle utgå ur grundskolans läroplan. Såväl lärare och forskare som politiker och ledarskribenter ryckte ut till antikens försvar med resultat att förslaget drogs tillbaka.⁵

Dessa exempel pekar på hur livligt humanioras villkor och betydelse i skolan diskuteras i vår samtid. De visar också att skolan utgör en central part då de humanistiska kompetensernas värde och relevans definieras. Det är tveklöst så att det finns ett stort samhälleligt engagemang för att humanistiska kunskaper och färdigheter inte få gå förlorade – men också oroande tecken på att de i skolans värld är under omförhandling.

I rapporten konstaterar vi att humanistiska ämnen är, och länge har varit, betydelsefulla i svensk skola. Historia, religion, svenska och engelska är idag obligatoriska ämnen i grundskolan och som vi visar nedan utgör de en betydande del av de programgemensamma ämnena i gymnasieskolan. Såväl den så kallade Gymnasie-

utredningen som Skolverkets skrivningar i sitt förslag om förändringar i gymnasieskolans nationella program framhåller att utbildning i humaniora är av särskilt samhälleligt intresse.⁶ Samtidigt ser vi tendenser till en försvagning av humanioraämnen. Idag innebär den svenska skolans styrning att det är upp till skolornas huvudmän – kommuner och friskolestyrelser – att besluta om vilka program som erbjuds och, i somliga fall, om vilka ämnen som ska erbjudas. Detta påverkar möjligheten för alla elever i Sverige att läsa samma program och ämnen.

Nyordningen har särskilt drabbat just humaniora. Exempelvis har det humanistiska gymnasieprogrammets nationella spridning minskat stadigt sedan det infördes 2011 och enskilda moderna språk erbjuds vid allt färre skolor.⁷ Vi har också sett en tendens till att de humanistiska ämnena ofta används för att nå skolans mer övergripande socialisations-

mål med fokus på värdegrunds- och identitetsfrågor. Även om de humanistiska ämnena förstås också är väl lämpade för att nå dessa mål, riskerar detta att ske på bekostnad av mer traditionellt ämnesinnehåll, i några fall med konsekvenser som de som det varnas för i debatter som återgivet ovan: man läser inte längre skönlitteratur, lär sig inte vissa historiska fakta eller hur man kan skriva i förhållande till olika genrer.

SKOLVERKETS SKRIVNINGAR I SITT FÖRSLAG OM FÖRÄNDRINGAR I GYMNASIESKOLANS NATIONELLA PROGRAM FRAMHÅLLER ATT UTBILDNING I HUMANIORA ÄR AV SÄRSKILT SAMHÄLLELIGT INTRESSE

En utgångspunkt för rapporten är alltså mediala debatter och myndighetsutredningar som tyder på påtagliga spänningar avseende humanioras roll i skolan. Vårt mål är att lyfta fram några av dessa spänningar och synliggöra följder för de humanistiska skolämnena av pågående omförhandlingar av skolans innehåll och styrning. Vi tittar särskilt på skolämnena historia, moderna språk, svenska och de estetiska ämnena. Avslutningsvis kommer vi också att diskutera den avgörande betydelse som humaniora i skolan har för högre utbildning och forskning och hur detta särskilt visar sig i lärarutbildningen.

En ytterligare utgångspunkt är de rapporter som visat att många svenskar saknar en uppfattning om humaniora – humanioras stora utrymme i skolans undervisning till trots. I sina undersökningar av allmänhetens syn på olika forskningsområden har den ideella föreningen Vetenskap & Allmänhet kunnat konstatera att

en markant högre andel svarande säger sig sakna en uppfattning om just humanistisk forskning, i jämförelse med forskningsområdena medicin, naturvetenskap och samhällsvetenskap.⁸ Liknande undersökningar bekräftar att en relativt stor del av befolkningen har en vag bild av vad humaniora är och därmed också säger sig sakna en uppfattning om vilket förtroende de har för forskning inom humaniora.⁹ En möjlig förklaring till detta är diskrepansen mellan skolämnena och de akademiska disciplinerna, liksom att humaniora som paraplybegrepp sällan används i skolans värld. En viktig slutsats i rapporten är därför att den humanistiska forskning och bildningstradition som utgör en så central grund i skolan måste synliggöras och att mer kunskaper behövs om vad humaniora är.

Humtanks roll som tankesmedja för forskning och utbildning i humaniora med uppdrag att visa på den humanistiska utbildningens och forskningens relevans och

bärkraft innebär att vi företräder de humanistiska disciplinernas perspektiv, vilket förstås inte är ett enda eller ett enhetligt. De problem vi kommer att peka på i rapporten kan lösas på flera olika sätt och vi kommer att ge förslag på några sådana lösningar, men mycket mer kan förstås göras och även andra perspektiv beaktas.

En grundbult i rapporten är därför att betona det ömsesidiga beroende som finns mellan undervisningen i humanioraämnen i skolan och den forskning och grundutbildning som bedrivs vid landets högskolor och universitet. Här vill vi påminna om växelverkan mellan de olika delarna av det nationella utbildningssystemet. Genom förmedlingen av humanistiska kunskaper i skolan säkrar man återväxten av humanistiska ämnen på högskolenivå och i förlängningen en kvalificerad forskning och utbildning i ämnena. Genom att humanistisk forskning blir mer integrerad i lärarutbildningen utökas för-

ståelsen för kunskapsområdets tillgångar i skolans övergripande socialisationsmål, men också vikten av dessa kunskaper i bildningsprocesser och för de enskilda skolämnenas kunskapsmål. Relationen kan också uttryckas på följande sätt: utan ordentlig medvetenhet om humaniorakunskapernas värde i skolan etableras inte någon grund för insikt för vikten av humanistisk utbildning på högskolenivå – utan en lärarutbildning som kultiverar och begripliggör humanistisk kunskap skapas ingen ordentlig förankring av humaniora i skolan.

RAPPORTENS UPPLÄGG

Rapporten är indelad i två delar. I den första, "Humanioras plats i skolan", visar vi på omfattningen av humanistiska ämnen i gymnasieskolan, med en utblick även till grundskolan. Utifrån styrdokument och statistiska underlag kartlägger vi andelen obligatoriska humaniorakurser. I denna del beskrivs också två av gymnasieprogrammen som erbjuder mest

humaniora – det humanistiska programmet och det estetiska programmet – och de utmaningar dessa utbildningar står inför.

Genomgången är viktig för förståelsen av att olika humanistiska ämnen återfinns i skolans utbud på olika villkor. Kartläggningen av humanioraämnenas position är också relevant för att få syn på något av en samhällelig paradox. Trots att en stor del av undervisningen i svensk grundskola och gymnasieskola tillägnas humanistiska ämnen, uppger många människor i Sverige att man saknar tydliga föreställningar om humaniora.¹⁰ Med andra ord väcker kartläggningen frågan om det är något specifikt i humanioraämnenas innehåll och utformning i skolan som gör att många säger sig inte ha någon uppfattning om humaniora.

I rapportens andra del, ”Humanioras villkor i skolan”, ligger fokus på hur förändringar i skolan påverkat de humanistiska ämne-

na genom att de marginaliserats eller omdefinierats. Exempel på det förre är möjligheterna och incitamenten som finns för elever att välja bort, eller ibland inte ens kunna *välja*, humanistiska ämnen som moderna språk och de estetiska ämnena. Som exempel på det senare tas två stora humanistiska skolämnen upp, svenska och historia. Exemplet här handlar om hur den allt starkare kopplingen till skolans socialisationsmål innebär att utrymme tas från trädning av de humanistiska ämneskunskaperna. Samtidigt handlar exemplet om hur de humanistiska ämneskunskaperna, när de kopplas till skolans socialisations- och värdegrundsmål, inte utnyttjas fullt ut i mer övergripande resonemang om exempelvis demokrati och hållbarhet. Detta i sin tur innebär att dessa ofta för-givettagna områden inom skolans så kallade värdegrund inte i tillräckligt hög grad problematiseras i relation till ett historiefilosofiskt kunskapsområde.

Varje avsnitt avslutas med Humtanks förslag på förbättringar i punktform och några sammanfattande rekommendationer i ett sista kapitel. Nedan definieras inledningsvis centrala nyckelbegrepp och viss fackterminologi som kommer att användas i rapporten. Här ges också en kort bakgrund till relationen mellan skolämnen och akademiska discipliner.

LITE BAKGRUND OCH NÅGRA CENTRALA BEGREPP

Innan man i dag diskuterar humanioras roll i skolan bör man klargöra några grundläggande definitionsmässiga avgränsningar. För det första är det väsentligt att skilja på skolämne och akademisk disciplin. Vissa skolämnen och discipliner kan tyckas sammanfalla helt och hållet; det gäller till exempel skolämnet historia och den akademiska disciplinen historia. Andra skolämnen är i stället relaterade till flera olika akademiska discipliner, som ämnena svenska och samhällskunskap. Förändringar av relationerna

mellan skolämne och akademisk disciplin är i stor utsträckning resultatet av politiska beslut och reformer. När det gäller till exempel svenska i lärarutbildningen, som traditionellt består av de båda akademiska disciplinerna nordiska språk/svenska språket och litteraturvetenskap, har det ibland understrukits hur viktigt det är att ämnesdisciplinernas särart bibehålls, andra gånger har man förordat ett så kallat "blockämne", där gränserna mellan de olika disciplinerna suddats ut. Inte heller är det riktigt att påstå att historieämnet i skolan är liktydigt med den akademiska disciplinen historia i förenklad form – utvecklingen av historiedidaktiken, exempelvis, har sett till att sätta fokus på elevens egna erfarenheter i relation till historieundervisningen, något som i hög grad skiljer skolämnet historia från den akademiska disciplinen.

Dessa skiften i fokus av förhållandena mellan skolämnen och aka-

demiska discipliner pekar på ett annat faktum att hålla i minnet: avgränsningarna mellan de olika akademiska disciplinerna är i allt väsentligt historiskt betingade organisatoriska enheter. Förhållandet mellan disciplinerna och skolämnen är därmed avhängiga av dessa organisatoriska processer och de är föränderliga över tid. Man skulle kunna påstå att både skolämnena och akademiska discipliner är konstruktioner som egentligen saknar betydelse för det enskilda *ämnesinnehållet* eller de lärandesituationer som skola och högre utbildning behandlar. Men icke desto mindre har dessa organisatoriska avgränsningar betydelse för varför och hur ett särskilt ämnesinnehåll studeras. Konstruktionerna kan te sig godtyckliga eller styrda av historiska och politiska processer, men de är för den skull inte fullständigt relativa.

Både akademiska discipliner och skolämnena är därutöver föränderliga över tid och relationen dem

emellan är därmed föremål för ständiga omförhandlingar, såväl vad gäller innehållsmässiga som organisatoriska avgränsningar. Detsamma gäller områdesbeteckningen "humaniora" i sin helhet, vars gränsdragning mot de samhällsvetenskapliga vetenskapsområdena är oklar och vars plats i akademien har diskuterats utifrån skilda utgångspunkter genom åren. På senare år har de humanistiska disciplinerna allt oftare ingått i tvärvetenskapliga områden som till exempel miljöhumaniora, digital humaniora och medicinsk humaniora. Denna utveckling har otvetydigt berikat den humanistiska forskningen och utbildningen samtidigt som vissa utbildningsteoretiker beklagat ett sådant skeende, ofta med argumentet att humaniora riskerar att reduceras till stödämnen för STEM-vetenskaper (Science, Technology, Engineering & Mathematics).¹¹ I den här rapporten går vi inte djupare in i denna diskussion utan koncentrerar oss på förhållandet mellan

humanistisk kunskap och dagens skolämnen.

Förhållandena mellan skolämne, ämnesinnehåll och akademisk disciplin kan uttryckas på olika sätt, och hur detta uttrycks har avgörande bäring på frågan om humaniora i skolan. Man kan exempelvis betrakta ämnesinnehåll som ackumulerad kunskap inom ett område, medan disciplinerna snarare innebär ett distinkt sätt att tänka om världen.¹² Men det finns naturligtvis flera andra sätt att beskriva relationen dem emellan – till exempel att skolämnets kunskapsområde härleds ur ämnesdisciplinen och dess forskning.

Viktiga styrdokument för såväl skolan i stort som de enskilda skolämnenas utformning är den rådande läroplanen och de kursplaner som hör till den. Den nuvarande läroplanen för gymnasiet, Gy11 (*Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011*), infördes just 2011 och med den även en programstruktur och en ny

lärarutbildning som ersatte den drygt tio år tidigare genomförda reformen Gy2000 som följde på Lpf94 (*Läroplan för de frivilliga skolformerna*). Den stora strukturella omdaningen av gymnasieskolan skedde 1994, när de teoretiska 2- och 3-åriga linjerna samt de 2-åriga praktiska linjerna försvann för att ersättas av de nuvarande programmen. Reformen 2000 innebar endast smärre förändringar medan Gy11 tog ett tydligare grepp om innehållet där ämneskunskaperna underströks. Dessa reformer har förstås också varit, som vi kommer att visa i rapporten, avgörande för hur humaniora definierats och getts betydelse i skolan.

På samma sätt är andra begrepp som vi använder oss av i rapporten och som har betydelse för humanistisk kunskap i skolan knappast självklara i sitt förhållande till varandra. På senare tid har den så kallade *värdegrunden* införts som ett övergripande idékomplex i skolans ämnes- och

läroplaner. Begreppet i sig infördes först med 1992 års skolutredning, *Skola för bildning*, men dess innehåll har utvecklats över tid och kan sägas knyta an till det som tidigare kallades fostransmål – i Skolkommissionens arbete från 1948 står att ”skolans främsta uppgift blir att fostra demokratiska människor”.¹³

Demokratisk fostran är kärnan också i det som kallas värdegrund och inbegriper då de socialisationsmål som i Skolförordningen 1994:1 formuleras som ”individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande”. Värdegrund som begrepp har emellertid sin upprinnelse i den decentralisering av skolväsendet som inleddes på 1980-talet och har med tiden också kommit att samspela med en tydligare målstyrning av utbildningen, processer som också initierades på en transnationell, europeisk nivå.¹⁴

I den här rapporten berör vi endast mycket översiktligt de styrmodeller som påverkat utbild-

ning både nationellt och i Europa som helhet, och nöjer oss med att i allmänna ordalag konstatera att den politiska styrningen har stor betydelse för det som är humanioras plats i svensk skola. Mycket kortfattat kan styrmodellen för svensk skola – och europeiskt utbildningsväsende i sin helhet – beskrivas som vilande på två pelare: den ena handlar om styrning med hjälp av mål; den andra om styrning med hjälp av utvärderingar och resultatuppföljningar. Uppkomsten av begreppet värdegrund kan i denna konstruktion närmast beskrivas som ett försök att fånga in det som ”blir över”, det som ska utgöra den införstådda värderingsbasen utanför målstyrning och resultatuppföljning. I betänkandet *Skola för bildning* från 1992 konstaterar man att läroplanerna ”uppvisar sinsemellan stora skillnader i innehåll och form. Det finns dock en djup samstämmighet i grundläggande värden, i det som svarar mot det vi kallar värdegrund” (s. 142). När vi i den här rapporten talar om

värdegrund och socialisationsmål avser vi detta område som inte endast ska utgöra en för alla elever gemensam värderingsbas utan också vara övergripande för skilda ämnen och ämneskunskaper.¹⁵

Inom det heterogena område som vi kan kalla skolforskning, utbildningsvetenskap eller utbildningshistoria – beroende på synvinkel och utgångspunkter – skiftar centrala begrepp många gånger något i betydelse från ett sammanhang till ett annat. Ett sådant begrepp som vi använder i den här rapporten och som är satt i ständig rörelse och utveckling är begreppet *didaktik*. Förstått som en term som beskriver undervisningsmetodik eller undervisningsformer kopplade till särskilda ämnen eller områden är begreppet relativt oproblematiskt – det handlar då helt enkelt om undervisningsinnehållets hur, vad och varför – men i likhet med skolämnen och ämnesdiscipliner har didaktikbegreppet innebörd också som organisatorisk enhet.

I det senare fallet får begreppet betydelse för de humanistiska disciplinernas positioner inom akademien och i förlängningen också för skolämnena. Att många humanistiska discipliner vid de mindre lärosätena idag är beroende av lärarutbildningen för sin ekonomiska överlevnad kan resultera i att det endast är den didaktiska inriktningen av den humanistiska disciplinen, organisatoriskt kopplad till lärarutbildningen, som ges chans att överleva. I rapporten berör vi några implikationer detta har för lärarutbildning och skola.

SKOLANS ”
FRÄMSTA
UPPGIFT BLIR
ATT FOSTRÄ
DEMOKRATISKA
MÄNNISKOR

2. HUMANIORAS PLATS I SKOLAN

I följande avsnitt kommer vi visa vilket utrymme humanistiska ämnen och kunskaper ges i dagens skola. Vi konstaterar att humaniora har ett stort utrymme både i grundskolans sista år och i de olika gymnasieprogrammets programgemensamma kurser och kan på så sätt ses som en grundpelare i svensk skola. Men vi ser också att många humanistiska ämnen, dit hör till exempel latin, klassisk grekiska och filosofi, får en alltmer perifer roll och enbart läses på ett fåtal program däribland sådana med lågt söktryck. Sammanfattningsvis är bilden alltså väldigt skiftande: medan humaniora inom vissa ämnesområden ges stort utrymme är andra närmast försvunna.

HUMANISTISK KUNSKAP, EN GRUNDPELARE I SVENSK SKOLA

Ungefär 650 000 elever årligen läser i grundskolans årskurser 7–9 och i gymnasiet.¹⁶ Humanistiska kunskaper utgör en stor del av utbildningen som dessa

elever får. Flera av grundskolans och gymnasieskolans ämnen, såväl obligatoriska som valbara, är humanistiska och de relaterar till kunskapsområden såsom arkeologi, filmvetenskap, filosofi, historia, konstvetenskap, litteraturvetenskap, musikvetenskap, språkvetenskap och religionsvetenskap. Tillsammans utgör de humanistiska skolämnena en betydande del av elevers grund- och gymnasieutbildning.

I grundskolan tillägnas humanistiska skolämnena en dryg tredjedel av elevernas garanterade undervisningstimmar i årskurserna 7–9. I gymnasiet utgör humanistiska skolämnena drygt hälften av de poäng som tillägnas de gymnasiegemensamma ämnena och i flera av de stora nationella programmen utgör de minst en fjärdedel av det totala antalet poäng som gymnasieelever ska läsa. Andelen humaniora i skolan och det stora antalet elever som varje år tar del av humanistiska

kunskaper ger en indikation om samhällets värdering av humanioras nödvändighet.

Flera av grundskolans obligatoriska skolämnen är humanistiska.¹⁷ Språkämnena engelska, svenska och svenska som andraspråk, samt språkval, det vill säga framförallt franska, spanska och tyska, har sin grund i språkvetenskap och litteraturvetenskap. Disciplinerna historia och religionsvetenskap bidrar till en central del av kunskapsbasen för de samhällsorienterade skolämnena. I de senare ingår, förutom historia och religionskunskap, också geografi och samhällskunskap. Därtill relaterar andra skolämnena, såsom bild och musik, delvis till humanistiska kunskapsområden, exempelvis konst- och musikvetenskap.¹⁸ Även om kopplingarna mellan forskningen inom ovanstående discipliner och skolämnena inte alltid är synliga, ska utbildning i svensk grundskola, och gymnasieskola, enligt Skollagen ”vila på vetenskaplig grund”.¹⁹ Det

innebär bland annat att ämnesinnehållet – från grammatiska begrepp till historiska periodiseringar – grundas på vetenskapligt framtagen kunskap.

Utifrån grundskolans läroplan och timplan kan konstateras att humaniora utgör en stor del av elevers skolvardag och en betydande grund för deras utbildning. Enligt Skolverkets *Timplan för grundskolan* för läsåret 2020/2021 ska landets grundskolelever få undervisning i ämnena engelska, historia, religionskunskap, svenska eller svenska som andraspråk och språkval motsvarande sammanlagt 2 580 timmar. Dessa utgör en dryg tredjedel av det totala antalet garanterade timmar i grundskolan, som uppgår till 6 890 för hela grundskolan. Till detta tillkommer undervisning om 460 timmar inom de estetiska ämnena bild och musik som båda innehåller inslag av humanistisk karaktär. För 7-9 motsvarar timmarna för engelska, historia, religionskunskap, svens-

ka eller svenska som andraspråk och språkval sammanlagt 912, eller drygt en tredjedel av de 2 548 garanterade timmarna. Till detta tillkommer undervisning inom bild och musik, om 180 timmar.

Även i gymnasieskolan har humaniora idag en självklar plats bland de gymnasiegemensamma skolämnena.²⁰ Engelska, historia, religionskunskap och svenska, eller svenska som andraspråk, läses av samtliga gymnasieelever, oavsett om de valt

ett högskoleförberedande eller ett yrkesförberedande program. I vissa högskoleförberedande gymnasieprogram, exempelvis i samhällsvetenskapsprogrammet och i synnerhet i det humanistiska programmet, är humanioraämnenas omfattning utökad. Detta sker då en betydlig del av dessas programgemensamma ämnen och programfördjupningarna utgörs just av humaniora.²¹ Som exempel kan nämnas moderna språk och filosofi som är programgemensamma ämnen i dessa två pro-

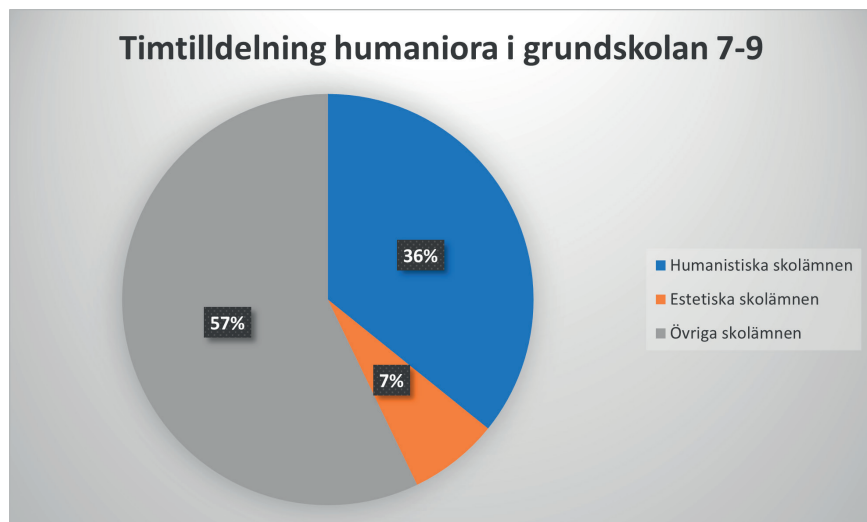

Diagram 1: Andelen humaniora i grundskolans årskurser 7–9

gram, samt programfördjupningarna engelska, filosofi, historia, litteratur och retorik som även kan förekomma i bland andra ekonomiprogrammet, det estetiska programmet och naturvetenskapsprogrammet.²² Därtill tillkommer programfördjupningsämnen som bland annat är relaterade till kunskapsområdena antropologi och etnografi, filmvetenskap, konstvetenskap, och musikvetenskap.

För gymnasieskolan finns ingen gemensam timplan på det sätt som finns för grundskolan. Istället redovisas nedan andelen humaniora utifrån antalet poäng för de olika programmens gymnasiegemensamma och programgemensamma kurser.²³ Det bör påpekas att samtliga gymnasieprogram utöver kurspoängen som redovisas nedan också erbjuder ett antal ytterligare poäng, mellan 700 och 1 300, som är vikta till programspecifika inriktningar, elevernas individuella val och gymnasiearbete, samt programfördjupningskurser. Flertalet av

dessas har sin grund, helt eller delvis, i humanistiska kunskapsområden. Andelen humaniora i dessa övriga kurser är dock svårare att kartlägga. Dels är somliga kurser valbara, dels erbjuds inte samtliga kurser vid alla skolenheter, vilket innebär att det inte enkelt går att överblicka vilka val som finns och därför vilken den genomsnittliga andelen humaniorakurser i praktiken blir i respektive program nationellt.

I de högskoleförberedande gymnasieprogrammen står humaniora för drygt hälften av samtliga poäng för de gymnasiegemensamma ämnena. Dessa humaniorapoäng motsvarar ca 25–27% av samtliga poäng inom ekonomiprogrammet, naturvetenskapsprogrammet och samhällsvetenskapsprogrammet. I dessa program, som idag är de tre största gymnasieprogrammen, tillkommer dessutom ett antal poäng genom exempelvis de programgemensamma ämnena och den valda programfördjupningen.²⁴ I de yrkesförberedande

programmen står humanioraäm-
nena för hälften av samtliga po-
äng för de gymnasiegemensamma
ämnena. Dessa humaniorapoäng
motsvarar ca 10–14% av samtliga
poäng i programmen, även om
inslag av humaniora också kan
förekomma till exempel genom
programgemensamma skoläm-
nen.²⁵

Som diagram 2 visar varierar an-
talet gymnasiegemensamma och
programgemensamma poäng i
olika program (i ett spann mellan
1 000 och 1 600 poäng) och därtill
antalet kurser inom varje ämne
som eleverna förväntas läsa. Kär-
nämnet svenska som förekommer
i samtliga program, exempelvis,
tillägnas olika många poäng i

olika program. Elever på sam-
hällsvetenskapsprogrammet läser
tre kurser om 100 poäng vardera i
svenska och har möjlighet genom
programfördjupningen att läsa
ytterligare 300 poäng i svenska.
Elever på fordons- och transport-
programmet läser istället endast
en gymnasiegemensam kurs i
svenska om 100 poäng och i det
programmet saknas möjligheten
att välja svenska inom program-
fördjupningen.

Humaniora är alltså en central
grund för den utbildning alla
elever i Sverige får – ungefär 1,3
miljoner grundskole- och gymna-
sievelever årligen – även om den
humanistiska grunden blir allt
mindre omfattande utifrån spe-
cialisering för somliga gymnasie-
elever. Det finns en paradox i att
samtidigt som humanistiska kun-
skaper bibringas en ansevärd del
av befolkningen årligen uppfattas
humanistisk forskning av allmän-
heten, enligt Vetenskap & Allmän-
hets undersökningar, som något
okänt. Att det inte finns en enhet-

**HUMANIORA ÄR ALLTSÅ EN
CENTRAL GRUND FÖR DEN
UTBILDNING ALLA ELEVER I
SVERIGE FÅR**

Obligatoriska poäng i humaniora i gymnasiets program

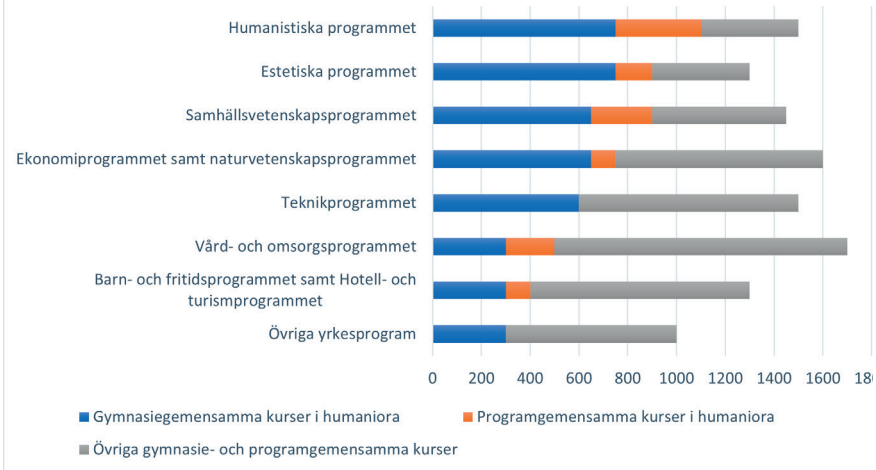

Diagram 2: Andel humaniora i gymnasiets olika program

lig bild av humaniora kan förstås bero på att humaniora i sig innefattar många olika discipliner och kunskapsområden och att man i förhållande till forskning i regel talar om just specifika sådana – vare sig det handlar om arkeologi, antropologi eller konstvetenskap. Paradoxen skulle därtill kunna tolkas som att det finns ett glapp mellan humaniora i skolan och den som bedrivs i högre utbildning. En annan möjlig förklaring är skillnaden mellan namnen på skolämnena och de vetenskapliga

disciplinerna. I skolan talar man om svenska, SO och engelska – inte om språkvetenskap, litteraturvetenskap eller kulturgeografi. Likaså används sällan begreppet ”humaniora” i skolsammanhang med undantag för det program som kallas humanistiskt, med risk för att begreppet därmed förknippas främst med ämnen som klassiska språk och kulturhistoria, ämnen som idag är väldigt små i den svenska skolan.

Humtank föreslår:

- Öka allmänhetens kännedom om humaniora.
- Betona de humanistiska kunskapernas centrala roll i skolan.

GYMNASIEPROGRAM MED HUMANISTISK PRÄGEL

Nedan ges en bild av läget för två av de gymnasieprogrammen med störst humanistisk prägel: det humanistiska programmet och det estetiska programmet.

Humanistiska programmet

Den utbildning där man läser mest humanistiska ämnen är, inte helt oväntat, den som heter humanistiska programmet. Olika typer av humanistiska inriktningar har en lång tradition i den svenska gymnasieskolan. I närtid sträcker de sig från latinlinjen som med gymnasieorganisationen 1966/67 blev den humanistiska linjen och som från och med nästa stora förändring av gymnasieskolan 1995/96 ersattes av

att bli en gren (från och med år 2000 istället kallat inriktning) i samhällsvetenskapsprogrammet. Det nuvarande humanistiska programmet är ett resultat av gymnasiereformen 2011 och ett av de sex högskoleförberedande programmen.²⁶

Det humanistiska programmet erbjuder två inriktningar: språk och kultur. De programgemensamma kurserna är till fullo humanistiska med ämnena filosofi, moderna språk och kursen *Människans språk*. Även de inriktningsspecifika ämnena är humanistiska; eleverna på kulturinriktningen läser filosofi 2, kultur- och idéhistoria, *Samtida kulturuttryck* och svenskämneskursen i litteratur och elever på språkinriktningen latin och ytterligare språkkurs. De klassiska språken förekommer endast i detta gymnasieprogram, latin som ett inriktningsspecifikt ämne för språkinriktningen och klassisk grekiska som en valbar programfördjupning.

Idag är det humanistiska pro-

grammet ett av de minsta gymnasieprogrammen, både sett till relevantal och geografisk utbredning. Hösten 2019 påbörjade 729 elever utbildningen. De utgör bara 1 procent av de elever som väljer ett högskoleförberedande program och 0,5 procent av alla gymnasieelever.²⁷ Vid läsåret 2011/12 när programmet infördes halverades söktrycket i jämförelse med den tidigare inriktningen inom samhällsvetenskapsprogrammet och sedan dess har antalet sökande, med ett undantag, minskat för varje år. En förklaring som uppges till detta är att det finns en okunskap om programmet, som fått ett rykte om sig att vara svårt och inte ge tillräcklig behörighet till fortsatta högskolestudier, och att ungdomar därför rentav har avrått att gå det.²⁸

Problematiken förstärks av att programmet erbjuds på få orter. I skrivande stund ges det på 37 skolenheter i 27 skolkommuner.²⁹ Som jämförelse kan man notera att det samhällsvetenskapliga

programmet, som i dagsläget är det största gymnasieprogrammet sett till antalet elever (med 15,4% av hela elevkullen), erbjuds vid 476 skolenheter och 189 kommuner.³⁰ Precis som söktrycket för det humanistiska programmet har minskat kontinuerligt så har antalet gymnasieskolor med programmet sedan 2011/12 mer än halverats.³¹ Framför allt är programmet centrerat till storstäderna och finns i hela Norrland bara i Luleå, Östersund och Gävle – men inte med alla inriktningar på varje ort. Som exempel kan nämnas att en elev i Luleå som vill läsa språkinriktningen skulle få välja kulturistället, flytta till Östersund eller gå på korrespondensgymnasium.³²

Som Skolverket kommenterar i sin analys: ”Eftersom programmet inte erbjuds i stora delar av landet blir det ett osynligt och i praktiken omöjligt val för många.”³³ Förklaringar till detta går förstås att finna i det låga söktrycket men protester vid nedläggningar av utbildningar visar att det också

finns en önskan bland skolungdomar om att läsa inriktningen men att den trots det prioriteras bort av huvudmännen.³⁴ Ett annat skäl som anges till det är att utbildningen som behöver kunna erbjuda flera språk och på olika nivåer är dyr och att det är svårt att få tag i behöriga lärare.³⁵

I en debattartikel i *Sydsvenskan* signerad en elev i Lund ges önskemål om att göra det humanistiska programmets kurser tillgängliga för elever på andra program och på så sätt öka dess söktryck. Bland Skolverkets förslag på åtgärder för att öka det humanistiska programmets bärighet nämns också att låta elever på andra program välja minst en kurs i moderna språk som individuellt val och att man bör se över möjligheterna att inkludera filosofi och språk på alla högskoleförberedande program. Att göra filosofi till ett obligatoriskt gymnasieämne är ett förslag som även Humtank tidigare framfört.³⁶

Det är viktigt att komma ihåg att det humanistiska gymnasie-

programmets utbredning inte är likställt med humanioras övergripande ställning i den svenska skolan, vilket ovanstående redogörelse av andelen humaniora också klargör. Samtidigt är det humanistiska programmet ett talande exempel på hur faktorer såsom skolans styrning och okunskap om olika program i förlängningen påverkar förutsättningarna för gymnasiets nationella program och även möjligheterna för elever att välja dem.

Humtank föreslår:

- Öka kännedomen om och informera korrekt om det humanistiska programmet och värdet av humanistiska studier.
- Erbjud fler valbara kurser inom de humanistiska ämnena även på andra gymnasieprogram.
- Se till att det humanistiska programmet erbjuds på fler orter och är tillgängligt för elever i hela Sverige.

Estetiska programmet

Det andra gymnasieprogrammet som här lyfts fram är det estetiska programmet. Programmet som totalt har en marginellt mindre andel humaniora än samhällsvetenskapsprogrammet har en särställning bland gymnasieprogrammen tack vare att det väver samman teoretiska humanistiska kunskaper och estetiskt skapande. Det estetiska programmet är således intressant att beakta då det skiljer sig åt från övriga högskoleförberedande program, som alltså alla har relativt stora humanistiska inslag.

Det estetiska programmet har funnits i den svenska gymnasieskolan sedan 1992 då olika estetiska studievägar som med tiden hade vuxit fram samlades till ett program med fem olika inriktningar: bild och formgivning, dans, estetik och media, musik samt teater.³⁷ Programmet vilar på en humanistisk bas med estetiska inriktningar och är med andra ord ett teoretiskt och högskoleförbe-

redande program som ger eleven ”kunskaper för högskolestudier inom främst de konstnärliga, humanistiska och samhällsvetenskapliga områdena.”³⁸ Den humanistiska basen är både bred och fördjupande med kurser i allmän kultur- och idéhistoria samt för de olika inriktningarna specifika historie- och teorikurser såsom konstvetenskap och musikvetenskap. Samtidigt presenteras inte sällan det estetiska programmet som ett praktiskt konstnärligt program: ”Det här programmet passar dig som vill uttrycka dig konstnärligt och är intresserad av kultur och människans roll i samhället.”³⁹

Ett spänningsfält mellan de praktiska och teoretiska inslagen eller, om man så vill, mellan å ena sidan det egna skapandet, å andra sidan de generella och specifika kunskapsinslagen inom kulturvetenskaperna, framträder tydligt. I målen för programmet är också det skapande arbetet centralt även om samverkan mellan konstnärliga och vetenskapliga områden

också tillskrivs vikt. Inte minst lyfts kunskapsområden fram där estetiken är central, såsom inom kulturhistoria och teknikutveckling. Eleven ska utöver det egna konstnärliga arbetet också få erfarenheter och kunskaper om konst och kultur i vidare mening, samt lära sig att diskutera och analysera såväl det egna som sina medstudenters konstnärliga arbeten.⁴⁰

I likhet med ekonomiprogrammet, samhällsvetenskapsprogrammet och det humanistiska programmet är de humanistiska ämnena framträdande, utöver de konstnärliga ämnen som karakteriserar respektive estetiska inriktning. Detta tydliggörs också i målformuleringarna. Ser man till programmets innehåll är det utöver de gymnasiegemensamma ämnena två kurser som är gemensamma för programmet: Estetisk kommunikation I och Konstarterna och samhället. Det senare inryms i ämnesområdet Konst och kultur som beskrivs som ett tvärvetenskapligt ämne

med grund i ”estetik, idéhistoria, historia, arkitektur samt dans-, film-, konst-, musik- och teatervetenskap”.⁴¹ Innehållet framställs som konstens eller konstarternas historia i ett brett perspektiv där såväl kultur- och idéhistoria som samhällsförändringar i stort behandlas i relation till de konstnärliga uttrycken. Man betonar också att det är den västerländska utvecklingen som står i centrum.⁴²

Med en utgångspunkt i idéhistoria behandlar således kursen de olika konstarternas historia och utveckling och ger eleven såväl teoretiska som praktiska ingångar till analys och tolkning av konstnärliga och kulturella uttryck. I kursens syfte anges också vikten av ett kritiskt och reflekterande tänkande samt att dess innehåll ska stimulera elevens egen konstnärliga praktik. Precis som i målet för programmet ska de teoretiska – eller, om man så vill, de vetenskapliga – perspektiven integreras med det konstnärliga individuella arbetet. Vidare innehåller de olika riktningarna programspecifika

kurser med fokus på det skapande arbetet, medan ämnesområdet *Konst och kultur* innebär en fördjupning genom kurser såsom dansteori, bildteori, teaterteori och så vidare.

Det estetiska programmet i gymnasieskolan har således stora inslag av humaniora inte minst genom de kulturhistoriska och kulturteoretiska kurser som är specifika för programmet. Detta integrativa upplägg av teori och praktik löper också genom lärarutbildningens ämnesspecifika kurser inom det estetiska fältet liksom betoningen av individens eller studentens konstnärliga praktik som vi återkommer till senare. Vi skulle kunna kalla detta för gränsöverskridande men vi kan också förstå det utifrån den komplexitet som en kreativ process utgör och den kunskapsutveckling som densamma innebär där humaniora utgör en helt avgörande byggsten.

Det estetiska programmets syfte att integrera dessa humanistiska fält med den konstnärliga praktiken är unikt men sker också på bekostnad av en tydlig humanistisk tillhörighet. I det spänningsfält som finns mellan de teoretiska och praktiska inslagen i programmet finns en tendens att de humanistiska inslagen framstår som vaga. I det avseendet tycks det estetiska programmet på många sätt typiskt för hur humaniora är en oundgänglig grundpelare i skolan och samtidigt inte alltid är lätt att få syn på – och därmed att värdesätta.

Humtank föreslår:

- Lyft fram de teoretiska humanistiska ämnenas betydelse i de estetiska ämnena.
- Tydliggör den starka traditionen mellan estetiska ämnen och humanistiska forskning i syfte att stärka det estetiska gymnasieprogrammet.

3. HUMANIORAS VILLKOR I SKOLAN

I denna andra del av rapporten vänder vi oss från frågan om humanioras plats i skolan till frågan om hur humanioras villkor ser ut. För samtidigt som humaniora, som ovan visats, är en central pelare i svensk skola så har humanistiska ämnen också kommit att marginaliseras eller omdefinieras. Exempel på det förra är de moderna språkens och de estetiska ämnens status, och som exempel på det senare kommer vi att belysa skolämnena svenska och historia.

HUMANIORA MARGINALISERAS

Även om andelen humaniora är stor i den svenska gymnasieskolan rent generellt har flera humanistiska ämnen minskat i omfattning och spridning sedan den senaste skolreformen 2011. Dit hör de moderna språken och de estetiska ämnena som inte är obligatoriska och som väljs bort både av huvudmän och av elever med en negativ spiral som följd.

Exemplet moderna språk

Situationen för moderna språk i skolan är på många sätt ett typiskt exempel på hur humaniora både framhålls som betydelsefullt och samtidigt riskerar att trängas undan.

Sedan 2018 ska alla elever på grundskolan erbjudas möjlighet att läsa moderna språk senast från årskurs 6. De ska då ha möjlighet att välja mellan minst två av alternativen tyska, spanska och franska. Men bristen på språklärare har gjort att skolor haft svårt att tillmötesgå detta krav och därför fått använda sig av metoder som distansundervisning eller att elever bussas till andra skolor. För något år sedan uppmärksammades situationen i Kristianstad där man helt valt bort att erbjuda ämnet franska.⁴³ Ett annat problem som uppmärksammas är att många skolor av kostnadsskäl sänker de föreskrivna antal timmar som eleverna ska få.⁴⁴

Att läsa ett extra språk förutom engelska betonas av såväl politiker som näringslivet som viktigt och inom EU är det ett uttalat mål att alla medlemsländers medborgare ska behärska minst två språk utöver modersmålet.⁴⁵ Trots det kan elever idag redan på grundskolan välja bort ett andra språk för att istället få extraundervisning i svenska, svenska som andraspråk eller engelska. Moderna språk är därmed det enda ämne i grundskolan som går att välja bort – och ungefär var tredje elev gör det.⁴⁶ Språkstudier, ska man också komma ihåg, är inte bara inhämtning av vokabulär och grammatik. I språkämnena förmedlas kulturella kunskaper, ges historiska och samhällsrelaterade perspektiv och stor vikt läggs vid kontextbunden och interkulturell förståelse. Förhoppningsvis kommer det nu liggande förslaget om förändringar i grundskolans timplan leda till att det inte längre blir möjligt för elever i grundskolan – förutom för dem som inte har svenska som modersmål – att välja bort ett andra

främmandespråk.⁴⁷

I gymnasieskolan ingår kurser i moderna språk idag på fyra program: två kurser på humanistiska programmet och samhällsvetenskapsprogrammet och en kurs på naturvetenskapsprogrammet och ekonomiprogrammet. Elever inom andra högskoleförberedande program kan välja att läsa språk, det vill säga franska, spanska, tyska eller kinesiska, som en fördjupningskurs. Som mest kan man läsa sju nivåer i ett språk. Fortsätter man läsa det språk man studerat i grundskolan börjar man på nivå 3. För att både betona vikten av och locka till språkstudier infördes i samband med gymnasiereformen 2011 ett system med meritpoäng som gör det lättare för den som läser moderna språk att komma in på högskolan. Det gäller dock bara vissa språkkurser. I Gymnasieguiden ger man därför tips till elever att fortsätta studera det moderna språk man läst på grundskolan eftersom det gör det lättare att få mer meritpoäng än

om de börjar läsa ett nytt språk.⁴⁸ Ett sådant system innebär alltså att nyfikenheten på ytterligare ett språk inte lönar sig och rentav avråds, vilket borde bidra till att färre läser de språk på gymnasiet som inte erbjöds i grundskolan och att elevunderlaget för dessa därmed blir ännu mindre. Det har också blivit alltmer ovanligt att gymnasieelever läser mer än ett modernt språk eller att de fördjupar sig i de språk de läser, bara 5 procent gjorde detta under läsåret 2016/2017.⁴⁹ Den gymnasieutbildning där man läser mest språk – humanistisk med inriktning språk

– är, som nämnts i föregående avsnitt, en av de minsta med ca 700 förstahandssökande läsåret 2019/20 och erbjuds i skrivande stund bara vid 37 av landets drygt 900 gymnasier.⁵⁰

Den övergripande bilden av de moderna språkens situation i grund- och gymnasieskola är att de inte har minskat men att det dels finns en stark klass- och könsaspekt när det gäller vilka som läser språk – flickor ur medelklassen – dels en tendens att språkstudierna blir grundare.⁵¹ Därtill kommer också en polarisering mellan storstad och landsbygd. Mindre orter har betydligt svårare än de större att erbjuda eleverna flera språkval och i Norrland erbjuds språkinriktningen endast i en stad, nämligen Östersund.

Relationen mellan humaniora i skolan och humaniora i högre utbildning blir också tydlig när det gäller de moderna språkens situation. Under 2000-talet har olika moderna språk på landets universitet och högskolor haft

**INOM EU ÄR DET ETT
UTTALAT MÅL ATT ALLA
MEDLEMSLÄNDERS
MEDBORGARE SKA
BEHÄRSKA MINST
TVÅ SPRÅK UTÖVER
MODERSMÅLET**

svårt att rekrytera studenter och de akademiska ämnena franska, spanska och tyska har lagts ner vid lärosäte efter lärosäte.⁵² Med allt färre elever som läser de högre kurserna på grundskolan blir det ett ständigt minskande underlag av presumtiva studenter på gymnasium och i högskola. I relation till moderna språk blir det alltså uppenbart hur de olika delarna av det nationella utbildningssystemet är ömsesidigt beroende av varandra. En nedmontering av språkutbildning i skolan medför en minskning av antalet potentiella studenter – inte minst i lärarutbildning. I sin tur innebär denna återväxtproblematik inom högre utbildning ett problem för skolan, då det i förlängningen kan leda till en brist på språklärare.

Särskilt inom grundskolans årskurs 7–9 råder det stor brist på legitimerade språklärare. Det, i kombination med små elevgrupper, gör att inte alla språk kan erbjudas. Ämneslärarutbildning i spanska, franska eller tyska ges nu

bara vid ett fåtal lärosäten.⁵³ Den andra vägen att utbilda sig till ämneslärare – så kallad KPU, kompletterande pedagogisk utbildning – bygger på att studenten redan har minst en kandidatexamen i språket, men idag erbjuds högre språkstudier i franska, spanska och tyska som fristående kurs upp till kandidatnivå endast vid sju-åttio lärosäten – att jämföra med vid 9–12 för bara fyra år sedan.⁵⁴ Detta gäller alltså de tre stora moderna språken som förekommer i skolan. Andra språk, inte minst de klassiska språken, är än mer marginaliserade.

Det har redan larmats om språkkris och lärarbrist.⁵⁵ Även för andra ämnen är en utarmning av språkkunskaper ett stort problem. Språkkunskaper utöver engelska är avgörande för en kvalitativ forskning inom de flesta universitetsämnena idag. Att hitta argument för varför det är viktigt med en mängd språk vid våra lärosäten är, som en rapport av Sveriges Universitets och Högskoleförbund

(SUHF) konstaterar, inte svårt. Nödvändigheten av att säkra kompetensen inom vissa språk när det gäller handel och arbetsliv är lätt att se, liksom att dessa kompetenser också behövs för att möta behoven i globaliserat samhälle med migration och mångkultur. Man får heller inte glömma det rent språkvetenskapliga och kulturhistoriska behovet. Bredden av språk som ges vid svenska lärosäten borde därför snarare ökas än minskas. Det blir SUHF:s konklusion och detsamma kan man därmed också konstatera när det gäller utbudet i gymnasieskolan.⁵⁶

Humtank föreslår:

- Stoppa den negativa spiralen av rekrytering till språkämnen både i skolan och i högre utbildning genom att prioritera språkundervisning. Öka antalet timmar och valmöjligheter i grundskolan. Uppmuntra till bredare och djupare språkstudier på gymnasiet.

- Hörsamma resultatet av SUHF: s omfattande utredning att språkutbudet på landets lärosäten behöver öka.
- Ge språken på landets lärosäten mer resurser till undervisning.
- Säkra återväxten av gymnasielärare i moderna och även i klassiska språk.

Exemplet estetiska ämnen

Liksom för moderna språk synliggör exemplet estetiska ämnen konsekvenserna av att skolämnen kan väljas bort.

Vid gymnasiereformen 2011 blev ämnet estetiska verksamheter inte längre obligatoriskt i de nationella gymnasieprogrammen, med undantag för de kurser som ingår i olika programinriktningar på det estetiska programmet. Dessförinnan ingick något estetiskt ämne, exempelvis bild, musik eller teater, men dessa ämnen är nu istället valbara inom det individuella val som finns inom varje program

och vilka kurser som erbjuds eleverna är upp till huvudmännen.⁵⁷ Gymnasieutredningen 2016 visade att estetiska ämnen ofta väljs bort av eleverna. På yrkesprogrammen behövs utrymme till kurser som ger grundläggande högskolebehörighet och på de högskoleförberedande programmen ger inte de estetiska ämnena meritpoäng och de blir därför strategiskt ogynnsamma ur konkurrenssynpunkt att välja. Även från huvudmännens sida väljs estetiska ämnen bort vilket resulterar i färre valmöjligheter för eleverna.⁵⁸ Att hitta legitimerade bild-, teater-, och musiklärare är redan svårt på vissa orter och på samma sätt som för moderna språk kan detta skapa en ond spiral där allt färre möter ämnena under sin gymnasiegång och därför är mindre motiverade att studera dem inom det högre utbildningsväsendet – med färre legitimerade lärare som resultat.⁵⁹

De estetiska ämnena inrymmer, som diskuterats i avsnittet om det estetiska programmet, både en praktisk och en teoretisk sida. Inom estetiska verksamheter skulle eleverna, som de uttrycktes i den dåvarande läroplanen, även ”bli förtrogna med olika konstnärliga och estetiska uttryck och utveckla sin förmåga att granska, tolka och fördjupa sina kulturella erfarenheter”.⁶⁰ Även om ett övergripande skolgemensamt mål i den nuvarande läroplanen fortfarande är att ge eleverna förmågan att ”söka sig till saklitteratur, skönlitteratur och övrigt kulturutbud som en källa till kunskap, självinsikt och glädje” och bidra till att de ”kan hämta stimulans ur kulturella upplevelser och utveckla känsla för estetiska värden” så visar regeringens utredning från 2016 att det generellt är ett minskat utrymme för estetik i skolan sedan 2011.⁶¹ Därmed är de också en stor del av humanistiska kunskapsområden som kulturhistoria och teori som går förlorade.

Humtank föreslår:

- Bevaka skolans uppdrag att erbjuda elever kulturupplevelser.
- Öka utrymmet för de estetiska ämnena och incitamenten att studera dessa.

HUMANIORA OMDEFINIERAS

Till gymnasieskolans läroplan biläggs ämnesplaner för de gymnasiegemensamma och programgemensamma ämnena. Dessa innehåller, förutom en beskrivning av ämnets kärna, syfte och kunskapskrav, en beskrivning av det centrala innehållet som undervisningen i respektive ämneskurs ska behandla. Relationen mellan skolämnenas centrala innehåll och deras kunskapsmål har stor betydelse för humanoras roll i skolan. I Skolverkets remiss avseende förslag till ändringar i kursplaner, kunskapskrav och ämnesplaner från 2019 belyses problemet med att kunskapskraven blir alltför dominerande på bekostnad av ämne-

nas centrala innehåll.⁶² Problemet med en sådan fokusering på kunskapskraven är, menade utredarna, att endast det som ska bedömas blir föremål för undervisning, medan det centrala innehållet som utgör ämnets kärna riskerar att bli mindre väsentligt. Det är särskilt bestickande för de humanistiska ämnena där det många gånger är bildningsprocesser snarare än kunskapsmål som är i fokus.

När det gäller de humanistiska ämnena är förhållandet mellan centralt innehåll och kunskapskraven särskilt värt att beakta. Med en sådan styrning av skola och högre undervisning mot mätbarhet blir det för både skolhuvudmän och enskilda lärare svårt att ge plats för bildningsprocesser.

Nedan ges två exempel på hur förändringarna i relationen mellan centralt innehåll och kunskapskrav kan innebära en omdefiniering av skolämnet. Exempelen ger också en bild av vilka verkningar omdefinieringen har

på de discipliner som ligger till grund för skolämnena i läroutbildning och i annan högre utbildning. Vår ambition här att peka på tankefigurer som varit vägledande för ämnesbeskrivningar och som förändrats över tid. För detta ändamål hänvisar vi till formuleringar i ämnesplaner över tid och kopplar dessa till idéströmningar och tanketraditioner som legat till grund för de senaste trettio årens läroplansreformer.

Exemplet historia

Det centrala innehållet i flera skolämnen har förskjutits över tid, i samklang med en förändrad kunskapssyn som betonar att människor själva konstruerar kunskap i interaktion med omvärlden. Det centrala innehållet i dagens skolämne historia kan därför förstås som ett ambitiöst försök att förena två olika perspektiv på ämnet, å ena sidan de sammanhangsskapande analytiska ramar som introducerades med kursplaneförändringarna 1994 (Lpf94), å andra sidan

kunskap om begrepp och källor som till stor del introduceras i och med att den nuvarande läroplanen för gymnasiet infördes 2011 (Gy11). Det centrala innehåll som i dag bygger vidare från Lpf94 utgår från begreppet historiemedvetande, hämtat från tysk och dansk historiedidaktisk teoribildning, medan det nya innehållet från 2011 framför allt betonar hanteringen av faktakunskaper genom att skilja på olika begreppsnivåer. Det kan till exempel handla om en begreppsnivå med direkt koppling till en historisk period eller händelse, som exempelvis ”skrå” eller ”tegskite”, och en övergripande nivå med analytiska begrepp som ”orsak” och ”verkan”.

Ett centralt syfte med ämnet är, enligt den nuvarande läroplanen Gy11 att ”eleverna breddar, fördjupar och utvecklar sitt historiemedvetande genom kunskaper om det förflutna, förmåga att använda historisk metod och förståelse hur historia används”. Det handlar alltså om att förstå hur histo-

risk kunskap skapas och om hur historia kan användas. Ett sådant syfte med ämnet är övergripande och siktar både mot kunskapskrav som ska visa på historiska faktakunskaper, på en humanistisk ”allmänbildning”, och på socialisationsmål; på det som med en fenomenologisk terminologi har kallats elevernas egna ”livsvärldar”. Ämnet ska alltså ”trygga identiteter, men också avslöja myter”.⁶³ Kunskapskraven – de reproducerande kunskapskvaliteterna, till exempel om specifika historiska epoker – är sedan tänkta att sättas i samband med dessa övergripande syften. Skolämnet historia har således ett syfte som inte endast kopplas till historiska faktakunskaper, utan som dessutom kan associeras till skolans övergripande socialisationsmål och till den så kallade värdegrunden, det vill säga till skolans enligt skollagen fastställda uppdrag att ”förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska sam-

hället vilar på”.⁶⁴

Såväl det kunskapsområde som rör historiemedvetande och de som rör allmän socialisation och värdegrund kan sägas falla inom området för humaniora i skolan – men det visar samtidigt att det inte är historievetenskapen eller den akademiska disciplinen historia som sätter gränserna för skolämnet historia. Ämnet breddas mot elevernas egna erfarenheter, men av organisatoriska skäl måste samtidigt den faktamängd eleverna kan göra jämförelser med begränsas. I det sistnämnda fallet är det, som många historiedidaktiker pekat på, nödvändigt att göra nedslag i historien, nedslag som måste bygga på förenklingar.⁶⁵ Samtidigt, bör det tilläggas, är det just förenklingarna som är enklast mätbara, medan elevens egna erfarenheter utgör en mer svår-bemästrad materia. Det vetenskapliga perspektiv som läraren får med sig från den akademiska disciplinen ska alltså förhållas till elevernas intressen samt ”dags-

aktuella händelser”.⁶⁶ Det är en grannliga uppgift för den enskilde läraren. Tillåts skolämnet i alltför stor uträkning bära allmänna socialisationsmål riskerar så kallad ”stoffträngsel” att uppstå; man hinner helt enkelt inte med ens de centrala historiska linjerna. Detta var just vad som hände när Skolverket föreslog att all förmodern historia skulle strykas ur grundskolans läroplaner. Ett alltför stort fokus på identitets- och värdegrundsfrågor tenderar därmed att skjuta historiedisciplinens humanistiska kunskapsområden åt sidan till förmån för allmändiktiskt kunskapsstoff.

Exemplet historia visar således att humaniora i skolan är något som går utöver de humanistiska disciplinerna eller forskningsområdena. I grundskola och gymnasium är humanistiska kunskapsområden kopplade till övergripande mål som handlar om värdegrund och om allmänna ”livskunskaper” om individ och samhälle. Humaniora i skolan kan alltså ses som

kunskapsbildning på två nivåer, dels inom den avgränsade ämnestraditionen, dels i ett övergripande utbildningssammanhang kopplat till skolans socialisationsmål och värdegrund. I det första fallet är humaniora i skolan starkt associerad till de akademiska traditionerna, i det senare fallet är kopplingen till dessa traditioner mycket otydlig. Här handlar det för skolans del om att ta till vara på rika forskningstraditioner genom att också när det gäller värdegrundsfrågor tydligare koppla dem till humanistiska forsknings-traditioner. Det kan till exempel röra sig om att följa etiken från de antika tanketraditionerna via dagens diskussioner inom filosofi och litteratur för att därigenom behandla frågor om exempelvis hållbarhet och personligt ansvar.

Förhållandet mellan de akademiska disciplinerna och skolämnena är, som vi beskrivit i rapportens inledning, på ett sätt grundläggande, men skolämnen går också utöver ämnesforskning och äm-

nesdisciplin. Liksom de akademiska disciplinerna har utvecklats ur organisatoriska, utbildningspolitiska förhållanden har det som går utöver de givna ramarna sin upprinnelse i politisk och organisatorisk styrning. Humaniora i skolan är alltså något som kan se mycket olika ut i olika delar av landet. I lika hög grad som det humanistiska ämnesinnehållet är beroende av hur den enskilde läraren tolkar styrdokumentet är det avhängigt av styrningen av skolan på lokal nivå.

Om vi menar att humaniora i skolan också kan vara något som knyter samman skilda ämnes-traditioner, som går utöver de disciplinära rågångarna, då är det också något som i högsta grad spelar roll när vi talar om normer i undervisning. Humanioras roll i skolan är således avhängig både av hur styrdokument är formulerade, hur de implementeras i den specifika skolan och hur de tolkas av den enskilde läraren. När det gäller syften och centralt innehåll i ett skolämne finns – som i exem-

plet historia – två traditioner som i dag visar sig i högre eller mindre grad i de respektive ämnena. Det rör sig dels om en kontinental didaktisk tradition, dels om en på anglosaxisk utbildningsteori byggd metodtradition, ibland kallad *curriculum and instruction*. I det förstnämnda fallet handlar det om en bildningstradition som ibland anklagas för att vara normativ, i det andra om en metodik som bygger på fakta och evidens, men som kan beskyllas för att vara alltför instrumentell eller alltför konstruktivistisk – två begrepp som i sig utgör ett omaka par.⁶⁷ För att inte humaniora i skolan ska marginaliseras eller osynliggöras är det väsentligt att bildningstraditioner hålls levande i undervisningen.

I historieämnet är begreppet historiemedvetande ett bildningsbegrepp i en kontinental tradition, medan tyngdpunkten på det metodiska arbetet med källor och begrepp är mer i linje med en empiristisk anglosaxisk tradition. Det är inte självklart hur huma-

nioras roll i skolan förändras i förhållande till hur tyngdpunkten i dessa traditioner skiftar i betydelse, men ofta har humaniora vind i seglen i de sammanhang där den kontinentala traditionen understryks. Möjligtvis har det att göra med närheten mellan begreppet *Bildung* och humaniora. I den utredning som låg till grund för styrdokumentet Lp094 och Lpf94, *Skola för bildning* (1992) understryks socialisationsmålens betydelse. Men liksom det inte är självklart att ämnesdidaktiken stärker de enskilda ämnestraditionerna i lärarutbildningen är det inte givet att kopplingen mellan socialisationsmål och humanistiska ämnen leder till att humaniora får en starkare ställning i skolan.

De sociokulturella teorierna – bland annat att lärande är en individuell process i samspel med andra – har länge utgjort fundamentet både för styrdokument och för undervisning i klassrummet, men det innebär inte att ett sätt att tolka styrdokumentet lämnar företräde för ett annat, eller att

ett ämnesinnehåll understryks på bekostnad av ett annat.⁶⁸ Det betyder däremot att man bör vara medveten om att sociokulturell teoribildning dominerar i framskrivningen av syften och mål för undervisningssituationer, och att det finns en möjlighet att välja hur man vill förhålla sig till dessa utgångspunkter. En sådan möjlighet att välja perspektiv i undervisningen – till exempel ett humanistiskt perspektiv på värdegrundsfrågor – gäller inte minst för den enskilde läraren. Att de utexaminerade lärarna ges de verktyg som gör det möjligt för dem att välja ett humanistiskt

**FÖR ATT INTE HUMANIORA
I SKOLAN SKA MARGINALI-
SERAS ELLER OSYNLIGGÖ-
RAS ÄR DET VÄSENTLIGT
ATT BILDNINGSTRADI-
TIONER HÅLLS LEVANDE I
UNDERVISNINGEN**

perspektiv är därför ett viktigt uppdrag för landets lärarutbildningar. Men det bör tilläggas att det individuella perspektivet i skolans styrdokument inte endast är en fråga om ett enkelt val av teoretiska utgångspunkter – de individualistiska utgångspunkterna genomsyrar också övergripande internationella och nationella policydokument. Det gäller till exempel implementeringen av begreppet entreprenörskap, som kan sägas knyta an till socialisationsmål men med tonvikt på den individuella nivån.⁶⁹

Humtank föreslår:

- Se till att utrymme för historie- ämnets humanistiska kunskapsområden inte begränsas eller kan väljas bort för skolgemensamma uppgifter.
- Använd de humanistiska kunskapsområdena som finns och lyft upp dem i skolans värdegrundsundervisning till exempel genom att göra ämnet filosofi obligatoriskt.

- Värna bildningstraditionerna i historieämnet och andra humanistiska ämnen.
- Använd den kunskap som finns om värdegrundsfrågor inom humaniora i lärarutbildningen, men säkerställ samtidigt att ämnets centrala innehåll tas till vara.

Exemplet svenska

En viktig aspekt av dessa medvetna val när det gäller humanistisk kunskap i gymnasieskolan är att studierna kan ge behörighet att söka till universitet och högskola. När det gäller exempelvis skolämnet svenska på gymnasienivå påpekar många ämnesdidaktiker hur viktigt det är att utgå från de akademiska ämnestraditionerna när val görs av undervisningsinnehåll och undervisningsmetoder.⁷⁰ Traditionellt har skolämnet svenska stått i relation till två akademiska discipliner och vetenskapsområden, litteraturvetenskap och nordiska språk/svenska språket. Språkämnets har dessutom i hög grad varit bärare av de delar av

socialisationsmålen som handlar om kommunikation och personlighetsutveckling: ”Undervisningen ska stimulera elevernas lust att tala, skriva, läsa och lyssna och därmed stödja deras personliga utveckling”, som det står i syftet för svenskämnet i Gy11.

Historiskt har svenskämnet genomgått flera definitionsmissiga förändringar. Man har allmänt talat om svenskan som ett bildningsämne, ett färdighetsämne och ett erfarenhetspedagogiskt ämne.⁷¹ Alla tre uppfattningarna kan sägas påverka ämnet i dag, i praktiken och i hur styrdokumentet är utformade, men de utgör också historiska perioder då någon av dessa ämnesidentiteter dominerat. Svenskämnet som ett litteraturhistoriskt bildningsämne hade företrädare fram till 1950-talet, och upplevde sedan en mindre renässans under 1990-talet. 1960-talet präglades framför allt av färdighetsämnet – tonvikten låg på språkets kommunikativa delar, på läs- och skrivförmågor – något som i dag i många sammanhang

åter är den dominerande ämnesuppfattningen.

Den avgörande omorientering av svenska som humanistiskt bildningsämne i gymnasiet skedde med reformen 1994, då det tudelade språkämnet försvann från de teoretiska gymnasieprogrammen, och kurserna i litteratur och svenska språket slogs ihop till en kurs med samma kursbetyg. I dag har språkämnet stärkts ytterligare, inte minst genom att ett forskningsområde med bas i nordiska språk/svenska språket, så kallad *literacy*, har fått starkt inflytande över skolämnet. *Literacy* kan tas som exempel på hur humanistisk kunskap kan gå förlorad när ett traditionellt innehåll i ett skolämne ersätts av ett mer ämnesövergripande kunskapsområde. Inledningsvis har begreppet varit förankrat i ett av svenskämnets humanistiska forskningsområden, och då stått för fördjupade färdigheter i att läsa och skriva, men har efterhand kommit att referera till en bredare ”förmåga” eller ”kompetens” som är lika aktuell

inom till exempel matematik eller slöjd. En sådan utveckling innebär framför allt att synsätt hämtas från det pedagogiska vetenskapsområdet där fokus i första hand är på det lärande subjektet och dess strategier, och inte på kunskapens objekt.⁷²

För skolämnet svenska innebär det att förhållandet till både det humanistiska språkämnet och till litteraturämnet försvagas på bekostnad av en ämnesövergripande grundtanke som framför allt är kopplad till det pedagogiska kunskapsområdet och till allmändidaktiken. Tvärt emot det som stundvis har förespråkats av utbildningsteoretiker – att upplösningen av de skilda språk- och litteraturämnena i gymnasieutbildning skulle skapa ett tätare samband mellan litteraturen och förmågorna att läsa och skriva – har litteraturkunskaperna i svenskämnet marginaliserats.

Utvecklingen har delvis att göra med den styrning av skolan mot utvärdering och mätbarhet som vi talade om i inledningen.

Svenskämnet, som tidigare varit sammanlänkad med tanken om bildning på nationell grund – även om kopplingen mellan till ämnesdidaktiken och bildningstanken aldrig varit en lika stark tradition inom svenskämnet som inom dansk och norsk modernmålsdidaktik⁷³ – kom efter reformerna på 1980- och 90-talet att styras mot alltmer mätbara kunskapsresultat, varför läs- och skrivinläring som mer mätbara delar av svenskämnet kom att hamna i fokus, medan litteraturen inte i samma utsträckning har kunnat motivera sin plats.

Humtank föreslår:

- Se till att utrymmet för svenskämnets och andra språkämnens humanistiska kunskapsområden inte begränsas eller kan väljas bort för skolgemensamma uppgifter.
- Värna bildningstraditionerna i svenskämnet och andra humanistiska ämnen.

4. AVSLUTNING

I denna rapport har vi konstaterat att humanistiska kunskaper ligger till grund för flera skolämnen och att humaniora utgör en viktig del av skolans undervisning, sett såväl till antalet timmar i grundskolan som till antalet poäng för de gymnasiegemensamma och programgemensamma kurserna i gymnasieskolan. Samtidigt förekommer humaniora i skolan på olika villkor. Ämnen såsom svenska, engelska, historia och religion har etablerats som obligatoriska, de första två i egenskap av kärnämnen för skolan, de senare då de ingår i en liten skara gymnasiegemensamma ämnen. Andra skolämnen emellertid, såsom moderna och klassiska språk, filosofi och estetiska ämnen marginaliseras på olika sätt.

Visserligen förekommer flera humanistiska ämneskurser i de högskoleförberedande programmens programfördjupningar, med undantag för exempelvis de klassiska språken som endast påträffas i

det humanistiska programmet, men dessa kurser kan också ofta väljas bort till förmån för andra programfördjupningar. Dessutom innebär rådande styrformer för skolan att skolhuvudmännen kan avgöra vilka av de valbara kurserna som ingår i programfördjupningarna som ska erbjudas vid respektive skolenhet man ansvarar för. Resultatet blir att kurser inom vissa skolämnen, särskilt sådana som ingår i humanistiskt och estetiskt orienterande program med lågt söktryck, i praktiken inte alltid är möjliga att välja.

Därtill har vi konstaterat att humaniora i skolan, trots sin i grunden starka position, i vissa avseenden är osynliggjord som just humaniora. I kurs- och ämnesbenämningar och i läroplanen förekommer knappast begreppet humaniora eller humanistisk kunskap. I somliga fall förknippas humanistiska skolämnen snarare med närliggande kunskapsområden, till exempel i fallet då

historia och religion införlivas i de samhällsorienterade ämnena. Humaniora är ett begrepp som i skolan främst tycks kopplas till ett gymnasieprogram som inte erbjuds vid de allra flesta av landets skolor. Sett ur detta perspektiv är det kanske inte förvånande att många svenskar säger sig inte ha en uppfattning om vad humaniora är.

Särskilt exemplet estetiska programmet sätter i relief denna tendens i svensk skola: att utbildningens humanistiska kunskapsbas blir osynlig. Tendensen hänger delvis ihop med att humaniora ofta fyller dubbla funktioner i skolan, genom att både tradera kunskap från avgränsade kunskapsområden och koppla till skolans övergripande socialisationsuppdrag, med fokus på frågor som rör identitet, demokrati och jämställdhet. Som framgår i diskussionen om de estetiska ämnena är det inte alltid så att den humanistiska kunskapsgrunden i de estetiska ämnenas teoretiska

inslag blir uppenbar eftersom det är det praktiska skapandet och den konstnärliga praktiken som blir överordnade.

Detta förhållande är inte endast något som Humtank framhåller, utan något som också poängterades i samband med att det akademiska huvudområdet estetiska ämnen för första gången inrättades i Sverige. Det gjordes år 2015 vid Umeå universitet, som än idag är det enda lärosätet för högre utbildning att ha detta huvudområde med inriktningar mot såväl didaktik och lärarutbildning som konstnärlig praktik, konstvetenskap och kulturhistoria. I ansökan om inrättande av huvudområdet lyftes frågan om relationen mellan humaniora och de estetiska ämnena. I anhållan beskrivs denna som ”ett behov av att begreppsliggöra de estetiska ämnenas teori och praktik inom ramen för humaniora i allmänhet och huvudområdet i synnerhet”.⁷⁴ Den ovan nämnda spänningen mellan den konstnärliga praktiken och de teoretiska

inslagen synliggörs i lärarutbildningen där inslagen av humaniora i kurserna inom estetiska ämnen med inriktning mot ämneslärare i gymnasiet ser ungefär likadant ut som i gymnasieprogrammet.

Ett liknande begreppsliggörande och även begripliggörande av den humanistiska kunskapsbasen för flertalet av skolans ämnen anser Humtank behövs. Här är det viktigt att poängtera det ömsesidiga beroendet mellan utbildningssystemets olika delar, då lärarutbildningen spelar en viktig roll i att medvetandegöra denna bas.

I rapportens avslutande del vill vi ta avstamp i detta ömsesidiga beroende och lyfter särskilt fram lärarutbildningen, dess relation till de humanistiska disciplinerna och dess roll för humaniora i skolan.

LÄRARUTBILDNING, HÖGRE UTBILDNING OCH HUMANISTISKA KUNSKAPER I SKOLAN

Lärarutbildningsprogrammen vid de svenska lärosätena har en avgörande betydelse för ut-

formningen av de humanistiska kunskapsområdena i skolan. I det betänkande som ligger till grund för den senaste mer omfattande lärarutbildningsreformen, Sigbrit Frankes *En hållbar lärarutbildning* (2008) är det framför allt vikten av ämneskunskaper som understryks. Franke tar också det så kallade blockämnet svenska som exempel på hur en väl fungerade lärarutbildning inte bör förhålla sig till kunskapsområden – de skilda ämnena och deras traditioner ska i stället tydliggöras och stärkas. Reformen ledde till att de enskilda akademiska disciplinerna stärktes inom lärarutbildningen – ämnen som historia och litteraturvetenskap kunde vid somliga lärosäten ge egna kurser till och med inom förskolläraryrket. Reformen ledde vidare till att ämnesdidaktiken inom de akademiska disciplinerna knutna till lärarutbildningarna stärktes. Forskningsresurser satsades på det ämnesdidaktiska området och det blir alltmer vanligt att tjänster med ”inriktning mot ämnesdidak-

” utannonseras av lärosätena. Det går alltså att tala om en didaktiseringsprocess som pågår under 2000-talets två första decennier. Denna process pågår på flera olika nivåer och är ytterst ett resultat av utbildningspolitisk styrning.

Som vi nämnde inledningsvis är den innehållsmässiga förståelsen av begreppet didaktik, som i strikt bemärkelse metoder för undervisning, tämligen oproblematiserad. Betraktad på den organisatoriska nivån, som resultatet av politisk styrning, har den däremot implikationer för skolforskning och utbildning som inte är lika entydiga. Ett gott exempel är hur didaktik i början av 00-talet ersätter metodik i lärarutbildningen. Metodik som ämnesområde och organisatorisk enhet mönstras ut helt och hållet för att nu åter vara högst upp på dagordningen – i det betänkande som ligger till grund för den nya reformerade lärarutbildning som är tänkt att sjösättas från hösten 2021 är en av hörnstenarna just metodikens betydelse.⁷⁵

Relevant för de humanistiska kunskapsområdena i skola och högre utbildning är också det faktum att begreppet didaktik, när det introduceras på allvar i den svenska utbildningspolitiken i skarven mellan 1980- och 90-tal, framför allt är kopplat till begreppet Bildung. Uppfattat på det sättet innebär didaktiken att humanistiska discipliner och kunskapsområden stärks inom lärarutbildningarna. Skolforskarna Tomas Kroksmark och Ference Marton skriver vid tiden för reformen att

”

LÄRARUTBILDNINGSPROGRAMMEN VID DE SVENSKA LÄROSÄTENA HAR EN AVGÖRANDE BETYDELSE FÖR UTFORMNINGEN AV DE HUMANISTISKA KUNSKAPSOMRÅDEN I SKOLAN

”man minskar pedagogikens andel samtidigt som man tar en del av det man sysslar med där, kallar det didaktik och säger att det ska ingå i ämnesteorin”.⁷⁶

Ett sådant inlemmande av didaktiken – eller metodiken – i ämnesteorin har med tiden visat sig vara ett tveeggat svärd. Som ett resultat av en alltmer målstyrd skolutbildning har didaktikens koppling till bildningsbegreppet försvagats och didaktiseringen av de delar

av den humanistiska ämnesteorin har i vissa fall gjort att de delar av ämnesteorin som inte instrumentellt kan kopplas till det didaktiska området har försvagats. För vissa humanistiska discipliner, vid vissa lärosäten, har det inneburit att det endast är den ”inflyttade” didaktiken som är kvar av ämnesteorin. Orsakerna till detta bör främst sökas i ekonomiska förutsättningar för de humanistiska disciplinerna snarare än i utbildningsteoretiska överväganden, även om dessa förhållanden naturligtvis påverkar varandra. Genom att utveckla kurser i ämnesdidaktik inom de humanistiska disciplinerna har det visat sig mindre viktigt att behålla ämnenas ordinarie kurser inom lärosätenas kursutbud. Så har flera universitet och högskolor lagt ned humanistiska språkämnen och endast behållit dessa som kurser inom lärarutbildningsprogrammen – till exempel finns inte längre franska och tyska vid Linköpings universitet, endast kurser i franska och tyska med didaktisk inriktning inom lärarutbildning-

**DEN VIKTIGA ROLL SOM
HUMANIORA SPELAR FÖR
SKOLANS ÖVERGRIPANDE
SOCIALISATIONSÅMÅL OCH
FÖR MÅLEN I VÄRDEGRUN-
DEN MÅSTE STÄLLAS I
RELATION TILL HUMANIS-
TISKA ÄMNESTRADITIONER
OCH TYDLIGGÖRAS**

en. På många håll har det inrättats nya akademiska discipliner som i högre grad motsvarar skolämnena. Så har man vid exempelvis Högskolan Dalarna och Luleå tekniska universitet inte längre nordiska språk och litteraturvetenskap i lärarutbildningen. I stället har ämnet Svenska i lärarutbildningen inrättats som akademisk disciplin. På samma sätt har disciplinen Samhällskunskap inrättats vid flera lärosäten. Mot bakgrund av den politiska styrningen av svensk skola mot mätbarhet och ökande utvärderingsprocesser är det lätt att förstå de organisatoriska fördelarna med inrättande av akademiska discipliner som motsvarar skolämnena.

Vi menar emellertid att den här utvecklingen är problematisk. Genom att enbart utveckla didaktisk utbildning och forskning inom humanistiska ämnesdiscipliner går mycket av den ackumulerade kunskapsbasen förlorad – frågor om ämnesstoffets förmedling i skolan blir helt dominerande

inom lärarutbildningen, medan frågor om disciplinens vetenskapliga ämnesinnehåll underordnas. De lärarstudenter som till exempel läser litteratur inom ramen för svenska eller språkämnen riskerar att förlora kontakten med litteraturvetenskapens stora frågor och får därmed knappast några möjligheter att själva entusiasmeras för – och att sedan i sin tur inspirera skolelever till – en djupare förståelse av sådana frågor och av frågornas aktualitet och samhällsrelevans. Detta får sedan konsekvenser för tillströmningen av studenteter till högre utbildning i humaniora: varför läsa humanistiska kurser vid universitet när nyfikenhet på humaniora inte väcks i grundskola och gymnasium och när de humanistiska vetenskapernas särart och kunskapsbidrag inte synliggörs?

Med ett sådant dystert scenario liknar relationen mellan humaniora i lärarutbildningen, humaniora i skolan och tillströmningen av studenter på humanistiska

kurser vid lärosätena en nedåtgående spiral. Ett annat exempel är den stora lärarbrist som råder inom såväl klassiska som moderna språk. Även här bildas det en nedåtgående spiral: avsaknad av behöriga lärare gör att färre språk och/eller sämre undervisning kan erbjudas i grundskolan, vilket leder till en minskad efterfrågan och mångfald av språk på gymnasiet som gör att färre är behöriga eller intresserade av att läsa språk på högskola och universitet med resultatet att ännu färre har utbildar sig inom språk.

Men en sådan nedåtgående spiral är ingen självklarhet och det finns också positiva tecken när det gäller humaniora i skolan. Den viktiga roll som humaniora spelar för skolans övergripande socialisationsmål och för målen i värdegrunden måste ställas i relation till humanistiska ämnestraditioner och tydliggöras. Så kan till exempel franska med didaktisk inriktning förmedla kunskaper till lärarstudenter om

hur man kan lära ut språket, vad det är för stoff som ska väljas och varför undervisningsmetoderna fungerar vid språkinläring, men även de historiska och filosofiska förutsättningar som gör kunskapen väsentlig i relation till skolans värdegrund och till dess socialisationsmål.

Humtank föreslår:

- Säkerställ att den nödvändiga integreringen av teori och praktik i humanistiska ämneskurser inom lärarutbildningarna inte tillåts osynliggöra de akademiska ämnenas kärninnehåll och centrala kunskapsområden.
- Se till att lärarutbildningarna ges goda möjligheter att tillgängliggöra central humanistisk ämneskunskap för studenterna på ett sådant sätt att dessa kunskapsområden sedan blir möjliga för skolans elever att tillgodogöra sig.

5. I KORTHET: HUMTANKS FÖRSLAG

Med den här rapporten har vi haft för avsikt att peka på både positiva och negativa tendenser när det gäller humanioras roll i den svenska skolan. Det är viktigt att understryka att humanistisk forskning har stor betydelse för de ämneskunskaper som förmedlas i skolan, inte minst för det lärande som äger rum i ett mer övergripande sammanhang, i relation till det som kallas värdegrund, och som berör frågor om till exempel hållbarhet eller jämställdhet. På samma gång är det ett faktum att skolan inte i tillräcklig utsträckning tar till vara de möjligheter som humanistisk forskning i dag erbjuder när det gäller att behandla de samhällsutmaningar som vi står inför. Här menar vi att ett tydliggörande av humanistiska bildningstraditioner, de filosofiska, etiska och estetiska diskussioner som utgör deras kärna, bör komma skolan i högre grad till del.

Många av de problem vi ser har att göra med rent organisatoriska prioriteringar. Det kan röra sig om lokala beslut på skolhuvudmannanivå – som till exempel när det gäller nedmonteringen av humanistiska program – men också om vilka kunskaper som högskolorna förmedlar till landets lärarstudenter och som i sin tur kommer att avspegla sig i det sätt på vilket humanistiskt lärande sker i skolorna. Dessa organisatoriska prioriteringar har sin upprinnelse i den politiska styrning mot mål- och resultatuppfyllelse som under de senaste trettio åren i allt högre grad begränsat förutsättningarna för bildningsprocesser. Den reform- och förändringsbenägenhet som i en rad vindkantringar karakteriserat svensk utbildningspolitik har inte gett skola och lärarutbildning de förutsättningar som krävs för långsiktig utveckling, något som ytterligare kan förstärkas av den detaljstyrning som föreslås kopplade till punkt 56 i januariöverenskommelsen.⁷⁷

Sammanfattningsvis kan sägas att humaniora i skolan spelar en stor roll, men att organisatoriska prioriteringar och otydliga kopplingar mellan akademiska forskningsområden och skolämnen har gjort att humaniora i vissa fall satts på undantag i den svenska skolan. I det senare fallet har utvecklingen gått åt fel håll, vilket inte minst de allt färre humanistiska programmen vid landets gymnasieskolor visar.

AVSLUTNINGSVIS FÖRESLÅR VI DÄRFÖR

- att lärarutbildningarna ges resursmässiga förutsättningar för att utexaminerade lärare ska få de verktyg som gör det möjligt för dem att välja ett humanistiskt perspektiv i planering och genomförande av undervisningen.
- att värdegrundsfrågor om exempelvis etik, demokratiutveckling och lika villkor, ges en tydligare utformning och konkretion i skolundervisningen genom att kopplas till humanistisk forskning.
- att kopplingen mellan humanistisk forskning och kunskapsområden inom skolämnena tydliggörs, i synnerhet inom lärarutbildningsprogrammen.
- att det redan etablerade värdet av humanistiska ämneskunskaper, inte minst inom språkämnena, leder till riktade satsningar på humanistiska gymnasieprogram.
- att humanistisk forskning blir en naturlig del av den utbildningsvetenskapliga forskningen och de utbildningspolitiska diskussionerna, där historiefilosofiska traditioner kan bidra till att behandla övergripande ämnen av stor samhällsrelevans, så som till exempel demokratiutveckling och hållbarhet.
- att det förhållande som historiskt redan finns mellan de estetiska ämnena och humanistisk forskning respektive humanistiska bildningstraditioner tydliggörs, och därmed att de estetiska gymnasieprogrammen stärks, samt att estetikens betydelse för skolämnena och för lärarutbildning tydliggörs.

NOTER

- 1 För värdefulla synpunkter på tidigare versioner av den här rapporten tackar vi Daniel Brodén, P-O Erixon, Isak Hammar, Leif Runefelt, Linus Salö och Bärbel Westphal. Vi tackar Roine Viklund för hans insatser i ett tidigare skede av arbetet med rapporten.
- 2 Se t. ex. Jens Liljestrand, "Sluta gulla – det är dags att tvinga barnen att läsa", *Expressen* 20.9.2020; "Unga skriver dåligt – väljs bort i arbetslivet", *Aftonbladet* 26.08.2020; Karin Olsson, "Bokslukarna är borta – nu kommer Iphone-barnen", *Expressen* 19.9.2019; Victor Malm, "Ja – jag tillhör en dum generation", *Expressen* 22.9.2019. Svenska barn och ungdomars bristande läslust och negativa syn på läsning tangeras bland annat i en nyligen utkommen rapport av Kungliga Ingenjörsvetenskaps Akademien, *Generation Ekvation. En rapport om barn och ungas attityder till skola, skolämnen och lärande* (2021): <https://www.iva.se/projekt/framtids-kunskapssamhalle/generation-ekvation/>.
- 3 Se t. ex. Jacqueline Kellgren, "Undervisning i moderna språk – för framtida arbetsliv!", *Lingua* 3 (2020); "Språken i fara när skolans timplan ses över" *Aftonbladet* 20.02.2020; Tommy Sandebring, "Ta bort systemet med meritpoäng", *Svenska Dagbladet* 17.01.2019; Åsa Fahlén och Anna Anu Viik, "Det är en absurd tanke att tro att det räcker med engelska", *Sydsvenska Dagbladet* 26.09.2019; Ulrica Olsson, "Många väljer bort moderna språk", *SVT Nyheter Värmland* 23.05.2018, Åsa Fahlén, "Kommun avvecklar franskan i alla sina högstadieskolor", *Dagens Nyheter* 23.01.2018.
- 4 I förslaget, som gick ut på remiss från Skolverket i januari 2021, ändras inte antalet timmar för språkvalet, men man ser över möjligheten att öronmärka dessa timmar för ytterligare ett språk. Möjligheten att läsa fördjupning i engelska eller svenska skulle då endast ges till nyanlända elever och nybörjare i svenska språket. Skolverket, *Redovisning av uppdrag om översyn av timplanen för grundskolan och motsvarande skolformer* (Stockholm, 2021).
- 5 Se t.ex. Gudrun Brunegård, "Får Skolverket hållas här vi en generation utan kunskaper", *Skolvärlden* 1.11.2019; Maria Schottenius, "Det är rena vansinnet att stryka antiken ur läroplanen", *Dagens Nyheter* 26.9.2019; Karin Thurffjell, "Skolverket: stryk antiken ur undervisningen", *Svenska Dagbladet* 25.9.2019; Karin Pihl, "Ett folk utan historia är ett dumt folk", *Göteborgs-Posten* 19.9.2019.
- 6 Skolverket, Gymnasieutredning, *En gymnasieutbildning för alla: åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning: betänkande, Statens offentliga utredningar*, 2016:77 (Stockholm, 2016); Skolverket, Redovisning av uppdrag om förändringar av nationella program i gymnasieskolan samt av förslag utifrån propositionen Ökade möjligheter till grundläggande behörighet på yrkesprogram och ett estetiskt ämne i alla nationella program (Stockholm, 2018).
- 7 Skolverket, *Uppföljning av gymnasieskolan, Rapport 480* (Stockholm, 2019).
- 8 Vetenskap & Allmänhet, VA-barometern 2016/17. *VA-rapport*, 2016:4 (Stockholm, 2016): https://www.v-a.se/downloads/varapport2016_4.pdf.
- 9 Vetenskap & Allmänhet, Vetenskapen i Samhället – resultat från SOM-undersökningen 2019, *VA-rapport*, 2020:2 (Stockholm, 2020): https://www.v-a.se/downloads/varapport2020_2.pdf.
- 10 Vetenskap & Allmänhet, 2016, s 22.
- 11 Talet om en kris för humaniora har sitt ursprung i denna utveckling och har funnits med som en tydlig diskurs i den utbildningsteoretiska diskussionen alltsedan 70-talet (se Thomas Forser, *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige: en antologi* (Stockholm, 1978). I avslutningen av sin omfattande exposé över framväxten och utvecklingen av humaniora i Sverige skriver Svante Nordin: "Svensk humaniora måste söka återvinna det som förlorats – lärdomen, de långa linjerna bakåt i tiden, förtrogenheten med de förlutna och därmed de främmande tänkesätten, de lärda språken, den europeiska kulturen" (*Humaniora i Sverige. Framväxt, Guldålder, Kris* (Stockholm, 2008), s. 290).
- 12 Howard Gardner, *Five minds for the Future* (Boston, 2006), s. 27.
- 13 1946 års skolkommission, *1946 års skolkommissions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling, Statens offentliga utredningar*, 1948:27 (Stockholm, 1948, s. 3).
- 14 En del av denna decentraliseringsprocess – som har varit mer vittgående i Sverige än i många andra jämförbara europeiska länder – är den privatisering av skolväsendet, den så kallade friskolereformen, som inleddes 1992. Flera forskare och debattörer menar att det är just denna reform som med sitt för Sverige unika skolpengssystem, lett till en ökad byråkratisering av läraryrket och skolan. I en artikel i Dagens Nyheter intervjuas Fritjof Sahlinström, professor i pedagogik vid Åbo Akademi om det han kallar det svenska vouchersystemet: "med vouchersystemet följer alla dessa enorma mängder av utvärderingar, nationella prov, olika typer av referensdata som medborgare ska tillgång till för att de ska kunna göra ett informerat skoval. Det betyder att lärarens roll som betygssättande, professionell aktör blir mycket mindre" Philip Teir, "Därför blir finländarna förfärade när de ser på den svenska skolan", Dagens Nyheter, 09.05.2021.
- 15 En del skolforskare vill göra skillnad mellan värdegrunden och socialisationsmålen, där det förstnämnda i större utsträckning än det senare är kopplat till en

- nyliberal och individualistisk ideologi. Se t. ex. Gustav Borsgård, *Litteraturens mått: politiska implikationer av litteraturundervisning som demokrati- och värdegrundsarbete*, Institutionen för kultur- och medievetsenskaper, Umeå universitet (Diss. Umeå; Umeå, 2021), s. 204–205.
- 16 Information från Skolverkets statistik om Antal elever läsåret 1991/92-2018/19 och beräknat antal elever 2019/20-2025/26 (<https://www.skolverket.se/sko-lutveckling/statistik/sok-statistik-om-forskola-sko-la-och-vuxenutbildning?sok=SokC&omrade=Skolor%20och%20elever&lasar=2018/19&run=1>), samt från *Skolverkets Uppföljning av gymnasieskolan*, 2019, s. 16.
 - 17 Elever i grundskolan ska få undervisning i följande ämnen: bild, engelska, hem- och konsumentkunskap, idrott och hälsa, matematik, musik, naturorienterade ämnen (biologi, fysik och kemi), samhällsorienterade ämnen (geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap), slöjd, svenska eller svenska som andraspråk, teknik, språkval samt elevens val (Skolverket, *Timplan för grundskolan*: <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/timplan-for-grundskolan>).
 - 18 I dessa ämnens kursplaner skrivs sådana ambitioner fram som att utveckla elevers förmåga att "analysera historiska och samtida bilders uttryck, innehåll och funktioner" (Kursplan, Bild) och att "analysera och samtala om musikens uttryck i olika sociala, kulturella och historiska sammanhang" (Kursplan, Musik). Denna del av de estetiska ämnenas kärna bygger på humanistisk forskning.
 - 19 I Skollagens (2010:800) femte paragraf kan man läsa att "Utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet". https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800
 - 20 En viktig skillnad från grundskolan är att gymnasieskolan bygger på att elever väljer bland 18 nationella program. De nationella programmens struktur innefattar följande sex delar som var och en består av olika antal poäng beroende på program: gymnasiegemensamma ämnen, programgemensamma ämnen, inriktningar, programfördjupning, individuellt val och gymnasiearbete.
 - 21 Skolverket, Gymnasieprogrammen: <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen>.
 - 22 Enligt Skolverket är samhällsvetenskapsprogrammet, ekonomiprogrammet och naturvetenskapsprogrammet också de tre största högskoleförberedande programmen i Sverige. Det sammantagna antalet elever på dessa gymnasieprogram uppgår till ungefär tre fjärdedelar av samtliga landets elever antagna till ett högskoleförberedande program (2019, s. 17).
 - 23 I gymnasieskolan finns ingen gemensam timplan. Istället finns bestämmelser om garanterad undervisningstid som regleras i 16 kap. §18 Skollagen (2010:800), (Stockholm, 2010). Regleringen gäller "endast den totala undervisningstiden som huvudmännen sedan själva kan placera ut på olika kurser, enligt 4 kap. §22 Gymnasieförordningen (2010:2039)" (UKÄ, *Ämneslärare i årskurs 7-9 och gymnasiet: Ökade behov väntas i flera undervisningsämnen*, 2019:4). <https://www.uka.se/download/18.316719ea16995093fe41d23/1553681583902/statistik-analys-2019-03-26-amneslarare-i-arskurs-7-9-och-gymnasiet.pdf>.
 - 24 Skolverket, *Uppföljning av gymnasieskolan* 2019, s. 17.
 - 25 I samtliga yrkesprogram utgår humanioraämnen 300 av de 600 gymnasiegemensamma poängen. Programmen är Barn- och fritidsprogrammet, Bygg- och anläggningsprogrammet, El- och energiprogrammet, Fordons- och transportprogrammet, Handels- och administrationsprogrammet, Hantverksprogrammet, Hotell- och turismprogrammet, Industriprogrammet, Naturbruksprogrammet, Restaurang- och livsmedelsprogrammet, VVS- och fastighetsprogrammet, samt Vård- och omsorgsprogrammet.
 - 26 För en historik se Staffan Edmar, "Gymnasieprogrammer och klassiska språk", *Latinet i tiden: En festskrift till Hans Aili*, red. Elin Andersson, Erika Kihlman & Maria Plaza (Stockholm, 2014).
 - 27 Skolverket, *Uppföljning av gymnasieskolan 2020*, Rapport 2020:4 (Stockholm, 2020), s. 185.
 - 28 Gustaf Rosensköld, "Tynande tillvaro för gymnasiet humanistiska program", *Läraren.se* 15.3.2018: <https://www.lararen.se/nyheter/senaste-nytt/tynande-tillvaro-for-gymnasiets-humanistiska-program>.
 - 29 Skolverket, *Uppföljning av gymnasieskolan 2020*, s. 209.
 - 30 Ibid.
 - 31 Ibid.
 - 32 Gymnasieguiden.se.
 - 33 Skolverket, *Uppföljning av gymnasieskolan* 2019, s. 9
 - 34 Se t. ex. Tove Lindberg, "Samhället tittar på medan de humanistiska programmen förfaller", *Sydsvenskan* 24.7.2019; Mattias Rand, "Det humanistiska programmet behövs!", *Hallandsposten* 8.4.2019; Kerstin Eriksson, "Tar strid för ett humanistiskt program", *Västerbotens-Kuriren* 2019.02.25; Jörgen Smedengren, "Starta

- ett humanistiskt program i Umeå", *Västerbottens-Kuriren* 18.2.2019;
- 35 Rosensköld, "Tynande tillvaro...".
 - 36 Skolverket, Uppföljning av gymnasieskolan 2019; Fanny Forsberg Lundell, "Gör filosofi obligatoriskt i gymnasiet!", *Humtank blogg*, 16.8.2016: <http://humtank.se/gor-filosofi-obligatoriskt-i-gymnasiet/>.
 - 37 Skolverket, *Estetiska programmet: Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer* (Gy 2000:5), s 10.
 - 38 Skolverket, "Estetiska programmet", <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/program?url=1530314731%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2Fprogram.htm%3FprogramCode%3DES001%26tos%3D-gv%26p%3Dp&sv.url=12.5dfee44715d35a5cd-fa9295> 2020-10-14
 - 39 <https://www.gymnasieguiden.se/gymnasieprogram/ES-21-01-10>
 - 40 Ibid.
 - 41 Kurser inom programgemensamma ämnen, se Skolverket, "Estetiska programmet": <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/gymnasieprogrammen/program?url=1530314731%2Fsyllabuscw%2Fjsp%2F-program.htm%3FprogramCode%3DES001%26lang-%3Dsv%26p%3Dp&sv.url=12.5dfee44715d35a5cd-fa9295>
 - 42 Ibid.
 - 43 Hilda Abrahamsson, "Få elever läser franska – nu tas språket bort från Kristianstad", *SVT Nyheter Skåne* 21.9.2018: <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/franska-tas-bort-fran-kristianstads-kommunala-grundskolor>.
 - 44 Lärarnas Riksförbund, *Språk – så mycket mer än engelska. En rapport om moderna språk* (2016).
 - 45 I Skolverket, *Gemensam europeisk referensram för språk: lärande, undervisning och bedömning* (Stockholm, 2009, s. 3–5), där Europarådets språkpolitiska mål och syften formuleras, framstår flerspråkighet som en grundläggande politisk målsättning för arbetet med moderna språk.
 - 46 Statistisk från SCB gällande läsåret 2016/2017: <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2018/drygt-half-ten-laser-moderna-sprak-pa-gymnasiet/>.
 - 47 Skolverket, *Redovisning av uppdrag om översyn av timplanen för grundskolan och motsvarande skolformer* (Stockholm, 2021).
 - 48 Gymnasieguiden.se
 - 49 Bara 5 procent av gymnasieeleverna läste språk på nivå 5, 6 eller 7 läsåret 2016/17 och en lika liten andel hade läst kurser i två eller flera språk (SCB, "Drygt hälften läser moderna språk på gymnasiet", 9.10.2018: <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2018/drygt-half-ten-laser-moderna-sprak-pa-gymnasiet/>).
 - 50 Skolverket, "Statistik om sökande till gymnasieskolan 2019/20": <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/arkiverade-statistiknyheter/statistik/2019-10-29-statistik-om-sokande-till-gymnasieskolan-2019-20>
 - 51 Se t. ex. Josefine Krigh, *Språkstudier som utbildningsstrategi hos grundskoleelever och deras familjer* (diss. Uppsala, 2019).
 - 52 En kartläggning av språkämnena perioden 2008–2016 ges i Lars Alberius, Markella Callin, Angela Hoffman, Sverker Johansson & Coco Norén, *Behovet av en språkstrategi för Sverige*, SUHF rapport (2017).
 - 53 Ht20 gavs utbildningen mot 7–9 enbart vid Högskolan i Dalarna och Göteborgs universitet. Samma termin erbjöds ämneslärarutbildning i franska, tyska och spanska även vid Linnéuniversitet, Stockholms universitet och Umeå universitet, samt för spanska Karlstads universitet. En sådan utbildning ger också behörighet för 7–9.
 - 54 Franska ges vid Göteborgs universitet, Högskolan Dalarna, Linnéuniversitet, Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet och Uppsala universitet samt i nuläget vid Linköpings universitet där det är under avveckling. Spanska ges vid Göteborgs universitet, Karlstads universitet, Linnéuniversitet, Lunds universitet, Mittuniversitetet, Stockholms universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet samt vid Linköpings universitet där ämnet är under avveckling. Tyska ges vid Göteborgs universitet, Högskolan Dalarna, Linnéuniversitet, Lunds universitet, Stockholms universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet samt Linköpings universitet och Mälardalens högskola (där ämnet är under avveckling). Uppgifter om språkutbudet 2016 är hämtat från Alberius m. fl., *Behovet av en språkstrategi för Sverige*, 2017.
 - 55 Se t. ex. Lärarnas Riksförbund, *Språk är framtiden. En rapport om engelska och moderna språk* (2013); Lärarnas Riksförbund, *Språk – så mycket mer än engelska*, 2006, "Läraryrket försvårar språksatsning, SvD 13.9.2018.
 - 56 Alberius m. fl., *Behovet av en språkstrategi för Sverige*, 2017.

- 57 Ökade möjligheter till grundläggande behörighet på yrkesprogram och ett estetiskt ämne i alla nationella program, Prop. 2017/18:184, s. 38: <https://www.regeringen.se/495397/contentassets/5bd6e1343c-8f403785b394ec275d7073/okade-mojlighe-ter-till-grundlaggande-prop.-201718.184.pdf>
- 58 Gymnasieutredningen, *En gymnasieutbildning för alla*, 2016, s. 541.
- 59 I en proposition (2017/18: 184) föreslås emellertid att 50 poäng estetiska ämnen ska ingå i alla nationella gymnasieprogram – utom det estetiska – och då benämnas estetiska uttryck. <https://www.regeringen.se/495397/contentassets/5bd6e1343c-8f403785b394ec275d7073/okade-mojlighe-ter-till-grundlaggande-prop.-201718.184.pdf>
- 60 Gymnasieutredningen, *En gymnasieutbildning för alla*, 2016, s. 538.
- 61 Ibid. s. 540–541; Skolverket, *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011* (Stockholm, 2011).
- 62 Skolverket, *Remiss avssende förslag till ändringar i kursplaner, kunskapskrav och ämnesplaner*, Dnr 2019: 173; 2019: 770.
- 63 Kenneth Nordgren, "Betygsättning och bedömning i historia", i Kenneth Nordgren, Christina Odenstad & Johan Samuelsson, *Betyg i teori och praktik: ämnesdidaktiska perspektiv på bedömning i grundskola och gymnasium*, (Malmö, 2017).
- 64 Skolverket, *Läroplan för gymnasieskolan*, Skolverket 2018, s. 1. Samma formulering återfinns i Skollagen (2010:800, 4§).
- 65 Magnus Hermansson Adler, *Historieundervisningens byggsstenar: Grundläggande pedagogik och ämnesdidaktik* (Stockholm, 2014), s. 22.
- 66 Ibid., s. 21.
- 67 Gerd Arfwedson & Gerhard Arfwedson, *Normer och mål i skola och undervisning: några perspektiv hämtade från tysk didaktik*, (Stockholm, 1995), s. 18.
- 68 Hugo Fiévet & Magnus Henrekson, "Kunskapssyn och tongivande pedagogiska teorier på de svenska ämnesläroplanerna", *IFN Policypaper nr. 79* (Stockholm, 2017).
- 69 Begreppet entreprenörskaps ursprung i den ekonomiska sektorn sätter det nyliberala subjektet i centrum för det som i Skolverkets rapport Skapa och våga: om entreprenörskap i skolan från 2010 betecknas "entreprenöriellt lärande" i termer av generella kompetenser, som att eleven ska kunna ta initiativ och "utveckla nyfikenhet, självtillit, kreativitet och mod att ta risker" (Stockholm, 2010 s. 3).
- 70 Ingrid Mossberg Schüllerqvist, "Betygsättning och bedömning i svenska", i Kenneth Nordgren, Christina Odenstad & Johan Samuelsson, *Betyg i teori och praktik: ämnesdidaktiska perspektiv på bedömning i grundskola och gymnasium*, (Malmö, 2017), s. 122.
- 71 Indelningen har sitt ursprung i den beskrivning av svenskämnet i skolan som gjordes av Jan Thavenius och Lars-Göran Malmgren i Pedagogiska gruppen i Lund och har sedan vunnit burskap i den svenskämnesdidaktiska diskussionerna. Lars-Göran Malmgren, *Svenskämnet i grundskolan*, (Lund, 1988).
- 72 Gustav Borgsård & Maria Jönsson, "Från litteraturförståelse till literacy. Om utbredningen av ett begrepp och konsekvenserna för litteraturdidaktiken", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 2019:4.
- 73 Utvecklingen i Danmark och Norge är inte helt samstämmig med den svenska – så har man till exempel i Danmark en fastställd nationell litterär kanon för både grundskola och gymnasium, något som visar en sedan länge starkare koppling till kontinental bildnings-traditioner. Ändå är det danska modersmålsämnet naturligtvis inte opåverkat av den styrning mot mål och utvärdering som skett på europeisk nivå de senaste trettio åren. Också ämnesbeteckningen "modersmål", som länge hängt kvar i de övriga nordiska länderna – i ett internationellt forskningssammanhang kallat "mother tongue didactics" – på senare år i stället anammat den nu rådande internationella beteckningen L1, det vill säga "language 1".
- 74 "Anhållan om inrättande av huvudområde på grundnivå", Institutionen för estetiska ämnen, Umeå universitet 23.10.2014.
- 75 I promemorian Regeringen, Ökad kvalitet i lärarutbildningen och fler lärare i skolan, U2021/00301, 15.1.2021 där man med utgångspunkt från den så kallade januariöverenskommelsen skriver: "Kopplingen mellan teori och praktik ska stärkas, och fokus på metoden ska öka."
- 76 Tomas Krokmark & Ference Marton, *Forskning om utbildning*, 1987:3, s. 14.
- 77 I Promemorian från utbildningsdepartementet Ökad kvalitet i lärarutbildningen och fler lärare i skolan (U2021/00301) föreslås en tydligare resultatstyrning av lärarutbildningarna, bland annat genom att examensmålen för utbildningarna lyfts ut ur högskolorn och ges en egen förordning, kompletterad med ett supplement. Promemorian har fått stark kritik under remissrundan, inte minst från landets lärosäten som befarar att detaljstyrningen kommer att innebära inskränkningar i autonomin.

humtank.se

Hemsida: humtank.se - E-post: info@humtank.se - Twitter: [@HumtankSverige](https://twitter.com/HumtankSverige) - Facebook: facebook.com/humtank